पारस्कराचार्यप्रणीतम्

पारस्करगृह्यसूत्रम्

प्रधानसम्पादकः
वेदाचार्यः श्री सन्निधानं सुदर्शनशर्मा
कुलपतिः

सम्पादकः
मुल्लपूडि सीताराम शास्त्री

श्रीवेङ्कटेश्वरवेदविश्वविद्यालयः
तिरुपति

२००९

S.V. Vedic University Series No : 5
Research & Publication (Special Drive)

पारस्कराचार्यप्रणीतम्

पारस्करगृह्यसूत्रम्

प्रधानसम्पादकः
वेदाचार्यः श्री सन्निधानं सुदर्शन शर्मा
कुलपतिः

सम्पादकः
मुल्लपूडि सीतारामशास्त्री

श्रीवेङ्कटेश्वरवेदविश्वविद्यालयः
तिरुपति
२००९

Pāraskarācāryapraṇītam Pāraskaragṛhyasūtram

First impression : **2009**

Copies : **1000**

Price :

Cheif Editor : **Prof. S. Sudarsana Sarma**
VICE-CHANCELLOR

Editor : **Dr. M Sitarama Sastry**

DTP & Published by
Sri Venkateswara Vedic University
Research & Publication (Special Drive)
Tirupati.

वेदाचार्यः सन्निधानं सुदर्शन शर्मा
कुलपतिः

पुरोवाक्

मोमुद्यते मदीयं मानसम्। वेदाध्ययनाध्यापने–धार्मिकोद्बोधने–शिष्टाचरणे–पौनःपुनिके च सन्मार्गप्रचारणे कृतदीक्षा वयमेतेष्वारम्भवत्सरेषु निजाशयफलसिद्धि–सौख्यमनुभवामः। प्रभवामश्च पुरोगामिकार्यविजयसाधने।

श्रीवेङ्कटेश्वरवेदविश्वविद्यालयेन "परिशोधन–प्रकाशन पक्ष" (Research & Publication Wing)द्वारा पाठ्यपुस्तकप्रकाशनं क्रियते। तत्र परीक्षोपयोगिपुस्तकानि प्रकटय्य विद्यार्थिभ्यः प्रदातव्यानीति चास्मदाशयः। तदाशयसाधने कृतकृत्यतामातन्वानाः रघुवंशादिकाव्यविभागेन साकं वैदिक–आगम–सूत्रग्रन्थपरम्पराश्च प्राकाश्यमानयन्तः सानन्दा बोभवीमः।

'श्रुतेरिवार्थं स्मृतिरन्वगच्छत्' इति किल महाकविवचनम्। निखिलधर्ममूलके निगमे गूढं निबद्धं गहनं धर्मपथं तत्तद्वेदशाखानुयायिनां विशदप्रकाशं चिकीर्षवः स्मृतिकर्तारः भारतीयानां महोपकारकाः प्रातस्स्मरणीयाश्चासन्। अतिमहत्यां सूत्रग्रन्थवितत्यां शुक्लयजुर्वेदशाखानुबद्धानां गृह्यकृत्यविधाननिदर्शिन्येषा रचना **पारस्करगृह्यसूत्रमिति**–इदानीमस्माभिः प्रकाश्यते।

अपि च –

यो वेदात्प्रभुसम्मितादधिगतः शब्दप्रधानाच्चिरं
तं धर्मं गहनं विविच्य, सुगमं सार्थक्यमापादयन्।
श्रीपारस्कर याज्ञवल्क्य विखनो लौगाक्षि कौषीतका–
द्यस्तीर्थङ्करबृन्द एष तनुतात् सन्मार्गमस्मादृशाम्॥

इत्याशास्महे।

स्थानम् – तिरुपति
दिनाङ्कः – २६.२.०९

सन्निधानं सुदर्शन शर्मा
कुलपतिः

श्रीः

प्रस्तावनम्

श्रीवेङ्कटाद्रिनिलयं वेदविज्ञानभासुरम्।
सर्वसङ्कल्पसम्पत्तिसाधकं नौमि स्वस्तरुम्।।

महानयं प्रमोदव्यतिकरः यत् श्रीवेङ्कटेश्वरवेदविश्वविद्यालयः छात्राणां कृते महर्षिधिषणासमुन्मिषितं महाकविमधुरवचनामृतसंसर्गं च ग्रन्थजातं प्राकाशयितुं बद्धादरोऽभूदिति। साम्प्रदायिकं वचनमिदम्–"छन्दःपादौ तु वेदस्य, हस्तः कल्पोऽथ कथ्यते" इति। वेदपुरुषस्य करकल्पोऽयं कल्पः श्रौत–गृह्य–धर्म विभागेन त्रेधा सन्दृश्यते।

'कल्पश्रियाकल्पविधिर्यदीयः' इति कवितल्लजाः भट्टहर्षादयः काल्पविज्ञानसरस्वतीं स्तावं स्तावं धन्यतामगुः।

यागादिक्रियानिर्वहणप्रवचनं श्रौतसूत्रग्रन्थैः, गृहस्थोपयोगिकर्मणां विवाहोपनयनादीनां विधानपद्धतिः गृह्यसूत्रैः, सर्वे च वर्णाश्रमधर्मविशेषाः धर्मशास्त्रैश्च समनुबोधिताः आसन्। आश्वलायन–कौषीतक–आपस्तम्ब–वैखानस–वाराह–लौगाक्ष–गौभिल–कात्यायन(पारस्कर)–बोधायन–अग्निवेश–द्राह्यायण–कौथुम प्रभृतयः सूत्रग्रन्थनिर्मातारः महर्षिवर्याः अतिसहस्रवर्षेभ्यः गहनं श्रुतिबोधितमर्थं क्रियान्वयविनियोगरीतिं च निर्दिश्य धार्मिकतीर्थङ्करा धर्मरक्षाचिकल्पिषुकाः व्ययितस्वतपोजीवाः कृतकृत्याश्च विजयन्तेतराम्।

तत्र केचन केवलश्रौतग्रन्थान्, अन्ये गृह्यश्रौतग्रन्थान्, अपरे च मनुप्रभृतयः केवलं धार्मिकान् स्मृतिग्रन्थान् निरमीयुः।

अतिप्राचीनकालादारभ्यागतायामतिमहत्यां वेदविज्ञानमय्यामस्यां मतिसमुन्मेषिकायामेकपद्याम् अन्यतमोऽयं कृतिविशेषः पारस्करगृह्यसूत्रम् इति।

कात्यायनापरनामधेयेन भगवता पारस्करमुनीन्द्रेण ग्रथितमिदं सूत्रं पारस्कर (कात्यायन) गृह्यसूत्रम्–यदिदानीं वेदविश्वविद्यालयेन छात्राणामुपयोगं मुख्यफलत्वेन, जिज्ञासूनां पिपठिषूणां च धार्मिकाणां प्रबोधकत्वमानुषङ्गिकफलत्वेनाकलय्य प्राकाश्यं नीयते।

अतिप्रत्ते भारतीयसमाजे गार्हिकाः क्रियाकलापाः कथमवर्तन्त? कैर्मन्त्रैः, काः काः क्रियाः करणीया आसन्, कान्यकरणीयानि–इत्यदि प्रश्नानामुत्तरोऽयं दक्षो दक्षिणो ग्रन्थः। शुक्लयजुर्वेदशाखानुयायिनां गृह्यकर्मविधानमत्र समग्रतया प्रादर्शि।

काण्डत्रयेण, परिशिष्टेन च भागेन युक्तेऽस्मिन् सूत्रग्रन्थे प्रतिकाण्डं कण्डिकाविभागेन परिच्छिद्यते। होमसाधारणविधानं ग्रन्थारम्भे सङ्ग्रहेण निरूपितम्। ततः समग्रां विवाहपद्धतिम् औपासनहोम–लाजहोम–अश्मारोहणादिक्रमेण सर्वाः क्रियाः प्रथमे काण्डे व्याख्याता आसन्।

एवं द्वितीयकाण्डे चूडाकरण–उपनयन–समिदाधान–वेदाध्ययन–वेदव्रतादीनि विपुलं चर्चितानि। लाङ्गलयोजन–इन्द्रयज्ञ–सीतायज्ञादि विशेषक्रियाकलापाः येऽत्र प्रकाशितास्ते कृषिसम्पत्तिवर्धकास्सन्तः सामाजिकसौभाग्यमपि लक्षीकृत्य विभान्ति।

तृतीये च काण्डे–अन्नप्राशन–वास्तुशान्त्यादि विधयः परामर्शिषत। परिशिष्टे च ग्रन्थभागे वापीकूपतटाकादीनां प्रतिष्ठां विविच्य, शौच–स्नानविधीन्, ब्रह्मयज्ञादींश्च व्यवृणोत् भगवान् कात्यायनः।

एवं विपुलविषयकमिमं सूत्रगन्थं संसेव्य छात्राः समुत्तीर्णपरीक्षाः भवन्तु। अपि च शुक्लयजुर्वेदशाखीयाः धार्मिकाः कर्तव्यक्रियाकलापेषु विगतद्वापरा भवेयुरिति मन्यतेऽयं वेदविश्वविद्यालयः।

देवनागरलिप्याम्, आन्ध्रलिप्यां च प्रकाशितयोः मूलग्रन्थयोः परिशीलनेन परिष्करणमिदं समजायत। अचिरेणैव कालेन पारस्करगृह्यसूत्रस्य कर्क्कोपाध्यायकृत स्मार्तसूत्रव्याख्यां, जयरामकृत सज्जनवल्लभव्याख्यां च अस्मदन्तेवासिनां कृते प्रकाशयितुं समुत्सुकाः सोत्साहाश्च वयम्– इति सप्रश्रयं निवेदयामः।

विश्वविद्यालयेऽत्र ‘परिशोधन-प्रकाशनविभागः’ वर्तते। प्रथमे वयसि तत्कृतः पदन्यासोऽयम् । एतस्य सारस्वतक्रतुकार्यस्य ग्रन्थप्रकाशनरूपस्य प्रोत्साहकेभ्यः वेदविशिवविद्यालय प्रारम्भकुलपतिभ्यः वेदाचार्येभ्यः **श्री सन्निधानं सुदर्शन शर्म** महोदयेभ्यः विनयकुसुमाञ्जलिं विसारयामि। ‘स तु तत्र विशेषदुर्लभः सदुपन्यस्यति कृत्यवर्त्म यः’।

सप्रयासेऽस्मिन् व्यापारे सहचरतां ‘परिशोधन-प्रकाशन पक्ष ’ (Research and Publication Wing) वर्तिनां सहचराणां साहाय्यं कार्तज्ञ्यप्रकटने मां मुखरयति। तेषां पुरोऽभिवृद्धिमाकल्पतादाश्रितकल्पतरुः भगवान् श्रीनिवासः-इति प्रार्थये। एतद्ग्रन्थप्रकाशनविषये विज्ञानां सहृदयानामस्मत्पुरोविकासमाकाङ्क्षमाणानां च मित्राणां हितसूचनानि सादरमभिलषामि।

सर्वधारि माघपूर्णिमा
तिरुपतिः

इत्थं विज्ञापयति सुधीविधेयः
मुल्लपूडि सीतारामशास्त्री
‘जयः’

विषयसूची

ॐ

।। पारस्करगृह्यसूत्रम् ।।

प्रथमकाण्डम्

प्रथमा कण्डिका

-: होमसाधारणधर्माः :-

* अथातो गृह्यस्थालीपाकानां कर्म ।। १ ।।
* परिसमुह्योपलिप्योल्लिख्योद्धृत्याभ्युक्ष्याग्निमुपसमाधाय दक्षिणतो ब्रह्मासनमास्तीर्य प्रणीय परिस्तीर्यार्थवदासाद्य पवित्रे कृत्वा प्रोक्षणीः संस्कृत्यार्थवत्प्रोक्ष्य निरूप्याज्यमधिश्रित्य पर्यग्नि कुर्यात् ।। २ ।।
* स्रुवं प्रतप्य सम्मृज्याभ्युक्ष्य पुनः प्रतप्य उत्तरतो निदध्यात् ।। ३ ।।
* आज्यमुद्वास्योत्पूयावेक्ष्य प्रोक्षणीश्च पूर्ववत् उपयमनान् कुशानादाय समिधोऽभ्याधाय पर्युक्ष्य जुहुयात् ।। ४ ।।
* एष एव विधिर्यत्र क्वचिद्धोमः ।। ५ ।।

द्वितीया कण्डिका

-: आवसथ्याधानविधिः - पुनराधानपुनराधेययोर्निमित्तानि :-

* आवसथ्याधानं दारकाले ।। १ ।।
* दायाद्यकाल एकेषाम् ।। २ ।।
* वैश्यस्य बहुपशोर्गृहादग्निमाहृत्य ।। ३ ।।
* चातुष्प्राश्यपचनवत्सर्वम् ।। ४ ।।
* अरणिप्रदानमेके ।। ५ ।।

* पञ्चमहायज्ञा इति श्रुतेः ।। ६ ।।
* अग्न्याधेयदेवताभ्यः स्थालीपाकँग् श्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति ।। ७ ।।
* त्वन्नोऽअग्ने, सत्वन्नोऽअग्ने, इमम्मे वरुण, तत्त्वायामि, ये ते शततम्, याश्चाग्ने, उदुत्तमं, भवतन्न इत्यष्टौ पुरस्तात् ।। ८ ।।
* एवमुपरिष्टात् स्थालीपाकस्याग्न्याधेयदेवताभ्यो हुत्वा जुहोति ।। ९ ।।
* स्विष्टकृते च ।। १० ।।
* अयास्यग्नेर्वषट् कृतं यत्कर्मणात्यरीरिचं देवागातु विद इति ।। ११ ।।
* बर्हिर्हुत्वा प्राश्नाति ।। १२ ।।
* ततो ब्राह्मणभोजनम् ।। १३ ।।

तृतीया कण्डिका

-: अर्घविधिः - मधुपर्कः :-

* षडर्घ्या भवन्त्याचार्य ऋत्विग्वैवाह्यो राजा प्रियः स्नातक इति ।। १ ।।
* प्रतिसम्वत्सरानर्हयेयुः ।। २ ।।
* यक्ष्यमाणास्त्वृत्विजः ।। ३ ।।
* आसनमाहार्याह साधु भवानास्तामर्चयिष्यामो भवन्तमिति ।। ४ ।।
* आहरन्ति विष्टरं पाद्यं पादार्थमुदकमर्घमाचमनीयं मधुपर्कं दधि-मधु-घृतमपिहितं काँग् स्ये काँग् स्येन ।। ५ ।।
* अन्यस्त्रिस्त्रिः प्राह विष्टरादीनि ।। ६ ।।
* विष्टरं प्रतिगृह्णाति ।। ७ ।।

* वर्ष्मोऽस्मि समानानामुद्यतामिव सूर्यः। इमं तमभितिष्ठामि यो मा कश्चाभिदासतीत्येनमभ्युपविशति ।। ८ ।।
* पादयोरन्यं विष्टर आसीनाय ।। ९ ।।
* सव्यं पादं प्रक्षाल्य दक्षिणं प्रक्षालयति ।। १० ।।
* ब्राह्मणश्चेत् दक्षिणं प्रथमम् ।। ११ ।।
* विराजो दोहोऽसि विराजो दोहमशीय मयि पाद्यायै विराजो दोह इति ।। १२ ।।
* अर्घं प्रतिगृह्णात्यापः स्थ युष्माभिस्सर्वान्कामानवाप्नवानीति ।। १३ ।।
* निनयन्नभिमन्त्रयते, समुद्रं वः प्रहिणोमि स्वां योनिमभिगच्छत । अरिष्टा अस्माकं वीरा, मा परासेचिमत्पय इति ।। १४ ।।
* आचामत्यामागन्यशसा सँग् सृज वर्चसा । तं मा कुरु प्रियं प्रजानामधिपतिं पशूनामरिष्टिं तनूनामिति ।। १५ ।।
* मित्रस्य त्वेति मधुपर्कं प्रतीक्षते ।। १६ ।।
* देवस्य त्वेति प्रतिगृह्णाति ।। १७ ।।
* सव्ये पाणौ कृत्वा दक्षिणस्यानामिकया त्रिः प्रयौति - नमः श्यावास्या यान्नशने यत्त आविद्धं तत्ते निष्कृन्तामीति ।। १८ ।।
* अनामिकाङ्गुष्ठेन च त्रिर्निरुक्षयति ।। १९ ।।
* तस्य त्रिः प्राश्नाति यन्मधुनो मधव्यं परमँग् रूपमन्नाद्यम्। तेनाहं मधुनो मधव्येन परमेण रूपेणान्नाद्येन परमो मधव्योऽन्नादोऽसानीति ।। २०।।
* मधुमतीभिर्वा प्रत्यृचम् ।। २१ ।।
* पुत्रायान्तेवासिने वोत्तरत आसीनायोच्छिष्टं दद्यात् ।। २२ ।।

* सर्वं वा प्राश्नीयात् ।। २३ ।।

* प्राग्वाऽसञ्चरे निनयेत् ।। २४ ।।

* आचम्य प्राणान्त्सम्मृशति वाङ्म आस्ये नसोः प्राणोऽक्ष्णोश्चक्षुः कर्णयोः श्रोत्रं बाह्वोर्बलमूर्वोरोजोऽरिष्टानि मेऽङ्गानि तनूस्तन्वा मे सहेति ।। २५ ।।

* आचान्तोदकाय शासमादाय गौरिति त्रिः प्राह ।। २६ ।।

* प्रत्याह। माता रुद्राणां दुहिता वसूनाँग् स्वसादित्यानाममृतस्य नाभिः। प्रनुवोचञ्चि कितुषे जनाय मागामनागामदितिं वधिष्ट । मम चामुष्य च पाप्मानँग् हनोमीति यद्यालभेत् ।। २७ ।।

* अथ यद्युत्सिसृक्षेन्मम चामुष्य च पाप्मा हत ओमुत्सृजत तृणान्यत्त्विति ब्रूयात् ।। २८ ।।

* न त्वेवामाँग् सोऽर्घः स्यात् ।। २९ ।।

* अधियज्ञमधिविवाहं कुरुतेत्येव ब्रूयात् ।। ३० ।।

* यद्यप्यसकृत्सम्वत्सरस्य सोमेन यजेत कृतार्घ्या एवैनं याजयेयुर्नाकृतार्घ्या इति श्रुतेः ।। ३१ ।।

चतुर्थी कण्डिका

-: विवाहविधिः :-

* चत्वारः पाकयज्ञा हुतोऽहुतः प्रहुतः प्राशित इति ।। १ ।।

* पञ्चसु बहिःशालायां विवाहे चूडाकरण उपनयने केशान्ते सीमन्तोन्नयन इति ।। २ ।।

* उपलिप्त उद्धतावोक्षितेऽग्निमुपसमाधाय ।। ३ ।।

* निर्मन्थ्यमेके विवाहे ।। ४ ।।

* उदगयन आपूर्यमाणपक्षे पुण्याहे कुमार्याः पाणिं गृह्णीयात् ।। ५ ।।

* त्रिषु त्रिषूत्तरादिषु ।। ६ ।।

* स्वातौ मृगशिरसि रोहिण्यां वा ।। ७ ।।

* तिस्रो ब्राह्मणस्य वर्णानुपूर्व्येण ।। ८ ।।

* द्वे राजन्यस्य ।। ९ ।।

* एका वैश्यस्य ।। १० ।।

* सर्वेषाँग् शूद्रामप्येके मन्त्रवर्जम् ।। ११ ।।

* अथैनां वासः परिधापयति जरां गच्छ परिधत्स्व वासो भवाकृष्टीनामभिशस्तिपावा। शतं च जीव शरदः सुवर्चा रयिं च पुत्राननु संव्ययस्व आयुष्मतीदं परिधत्स्व वास इति ।। १२ ।।

* अथोत्तरीयम् । या अकृन्तन्नवयं या अतन्वत। याश्च देवीस्तन्तूनभितो ततन्थ। तास्त्वा देवीर्जरसे संव्ययस्वा युष्मतीदं परिधत्स्व वास इति ।। १३ ।।

* अथैनौ समञ्जयति। समञ्जन्तु विश्वेदेवाः समापो हृदयानि नौ । सम्मातरिश्वा सन्धाता समुदेष्ट्री दधातु नाविति ।। १४ ।।

* पित्रा प्रत्तामादाय गृहीत्वा निष्क्रामति। यदैषि मनसा दूरं दिशोऽनु पवमानो वा। हिरण्यपर्णो वैकर्णः स त्वा मन्मनसां करोत्वित्यसाविति ।। १५ ।।

* अथैनौ समीक्षयति। अघोरचक्षुरपतिघ्न्येधि शिवा पशुभ्यः सुमनाः सुवर्चाः। वीरसूर्देवकामास्योनाशन्नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे । सोमः प्रथमो विविदे गन्धर्वो विविद उत्तरः। तृतीयोऽग्निष्टे पतिस्तुरीयस्ते

मनुष्यजाः। सोमोऽददद्गन्धर्वाय गन्धर्वोऽददग्नये । रयिं च पुत्रांश्चादा-दग्निर्मह्यमथो इमाम् । सा नः पूषा शिवतमा मैरय सा न ऊरू उशति विहर । यस्यामुशन्तः प्रहराम शेपं यस्यामु कामा बहवो निविष्ट्या इति ।। १६ ।।

पञ्चमी कण्डिका

-: औपासनहोमः :-

* प्रदक्षिणमग्निं पर्याणीयैके ।। १ ।।
* पश्चादग्ने स्तेजनीं कटं वा दक्षिणपादेन प्रवृत्योपविशति ।। २ ।।
* अन्वारब्ध आघारावाज्यभागौ महाव्याहृतयः सर्वप्रायश्चित्तं प्राजापत्यँग् स्विष्टकृच्च ।। ३ ।।
* एतन्नित्यँग् सर्वत्र ।। ४ ।।
* प्राङ्महाव्याहृतिभ्यः स्विष्टकृदन्यच्चेदाज्याद्धविः ।। ५ ।।
* सर्वप्रायश्चित्तं प्राजापत्यान्तरमेतदावापस्थानं विवाहे ।। ६ ।।
* राष्ट्रभृत इच्छञ्जयाभ्यातानाँश्च जानन् ।। ७ ।।
* येन कर्मणेर्च्छेदिति वचनात् ।। ८ ।।
* चित्तं च चित्तिश्चाकूतं चाकूतिश्च विज्ञातं च विज्ञातिश्च मनश्च शक्वरीश्च दर्शश्च पौर्णमासञ्च बृहच्च रथन्तरञ्च । प्रजापतिर्जयानिन्द्राय वृष्णे प्रायच्छदुग्रः पृतना जयेषु । तस्मै विशः समनमन्त सर्वाः स उग्रः स इहव्यो बभूव स्वाहेति ।। ९ ।।
* अग्निर्भूतानामधिपतिः समावत्विन्द्रो ज्येष्ठानां यमः पृथिव्या वायुरन्तरिक्षस्य सूर्यो दिवश्चन्द्रमा नक्षत्राणां बृहस्पतिर्ब्रह्मणो मित्रः सत्यानां

वरुणोऽपाँग् समुद्रः स्रोत्यानामन्नँग् साम्राज्यानामधिपतिस्तन्मावतु
सोम ओषधीनाँग् सविता प्रसवानाँग् रुद्रः पशूनां त्वष्टा रूपाणां विष्णुः
पर्वतानां मरुतोगणानामधिपत यस्ते मावन्तु पितरः पितामहाः परेवरे
ततास्ततामहाः इह मावन्त्वस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन् क्षत्रेऽस्यामाशिष्यस्यां
पुरोधायामस्मिन्कर्मण्यस्यां देवहूत्याँग् स्वाहेति सर्वत्रानुषजति ।। १० ।।

* अग्निरैतु प्रथमो देवतानाँग् सोऽस्यै प्रजां मुञ्चतु मृत्युपाशात्। तदयँग्
राजा वरुणोऽनुमन्यतां यथेयँग् स्त्री पौत्रमघन्नरोदात्स्वाहा। इमामग्निस्त्रायतां
गार्हपत्यः प्रजामस्यै नयतु दीर्घमायुः। अशून्योपस्था जीवतामस्तु माता
पौत्रमानन्दमभिविबुध्यतामियँग् स्वाहा। स्वस्तिनो अग्ने दिव आपृथिव्या
विश्वानि धेह्ययथा यजत्र। यदस्यां महि दिवि जातं प्रशस्तं तदस्मासु द्रविणं
धेहि चित्रँग् स्वाहा। सुगन्नु पन्थां प्रदिशन्न एहि ज्योतिष्मध्ये ह्यजरन्न
आयुः। अपैतुमृत्युरमृतं न आगाद्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु स्वाहेति ।। ११ ।।

* परं मृत्यविति चैके प्राशनान्ते ।। १२ ।।

षष्ठी कण्डिका

-ः लाजहोमः ः-

* कुमार्या भ्राता शमीपलाशमिश्राँल्लाजानञ्जलिनाञ्जलावावपति।। १ ।।

* ताञ्जुहोति सँग् हतेन तिष्ठति(ती) अर्यमणं देवं कन्याऽऽग्निमयक्षत। स
नो अर्यमा देवः प्रेतो मुञ्चतु मा पतेः स्वाहा। इयं नार्युपब्रूते लाजानाव
पन्तिका। आयुष्मानस्तु मे पतिरेधन्तां ज्ञातयो मम स्वाहा। इमाँल्लाजा
नावपाम्यग्नौ समृद्धिकरणं तव। मम तुभ्यं च संवननं तदग्निरनुमन्यता
मियँग् स्वाहेति ।। २ ।।

* अथास्यै दक्षिणँग् हस्तं गृह्णाति- साङ्गुष्ठं गृभ्णामि ते सौभगत्वाय हस्तं मया पत्या जरदष्टिर्यथा सः। भगो अर्यमा सविता पुरन्धिर्मह्यं त्वादुर्गार्हपत्याय देवः(वाः)।। अमोऽहमस्मि सा त्वँग् सा त्वमस्य-मोऽहम् । सामाहमस्मि ऋक्त्वं द्यौरहं पृथिवीत्वं तावेहि विवहावहै सह रेतो दधावहै प्रजां प्रजनयावहै पुत्रान्विन्दा (न्द्या)वहै बहून् ते सन्तु जरदष्टयः सम्प्रियौ रोचिष्णू सुमनस्यमानौ पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतँग् शृणुयाम शरदः शतमिति ।। ३ ।।

सप्तमी कण्डिका

-: अश्मारोहणम् :-

* अथैनामश्मानमारोहयत्युत्तरतोग्नेर्दक्षिणपादेन आरोहेममश्मानमश्मेव त्वँ स्थिराभव। अभितिष्ठ पृतन्यतोऽवबाधस्व पृतनायत इति ।। १ ।।
* अथ गाथां गायति–सरस्वति प्रेदमव सुभगे वाजिनीवती । यां त्वा विश्वस्य भूतस्य प्रजायामस्याग्रतः। यस्यां भूतँग् समभवद्यस्यां विश्वमिदं जगत् । तामद्य गाथां गास्यामि या स्त्रीणामुत्तमं यश इति ।। २ ।।
* अथ परिक्रामतः - तुभ्यमग्ने पर्यवहन्त्सूर्यां वहतु ना सह । पुनः पतिभ्यो जायां दाग्ने प्रजया सहेति ।। ३ ।।
* एवं द्विरपरं लाजादि ।। ४ ।।
* चतुर्थं शूर्पकुष्ठया सर्वांल्लाजानावपति भगाय स्वाहेति ।। ५ ।।
* त्रिः परिणीतां प्राजापत्यँग् हुत्वा ।। ६ ।।

अष्टमी कण्डिका

-: सप्तपद्यादिकर्म :-

* अथैनामुदचींग् सप्तपदानि प्रक्रामयति एकमिषे द्वे ऊर्जे त्रीणि रायस्पोषाय चत्वारि मायोभवाय पञ्च पशुभ्यः षड् ऋतुभ्यः सखे सप्तपदा भव सा मामनुव्रता भव ।। १ ।।
* विष्णुस्त्वानयत्विति सर्वत्रानुषजति ।। २ ।।
* निष्क्रमणप्रभृति उदकुम्भँग् स्कन्धे कृत्वा दक्षिणतोऽग्नेर्वाग्यतः स्थितो भवति ।। ३ ।।
* उत्तरत एकेषाम् ।। ४ ।।
* तत एनां मूर्द्धन्यभिषिञ्चति आपः शिवाः शिवतमाः शान्ताः शान्ततमास्तास्ते कृण्वन्तु भेषजमिति ।। ५ ।।
* आपोहिष्ठेति च तिसृभिः ।। ६ ।।
* अथैनाँग् सूर्यमुदीक्षयति तच्चक्षुरिति ।। ७ ।।
* अथास्यै दक्षिणाँग् समधिहृदयमालभते- मम व्रते ते हृदयं दधामि मम चित्तमनुचित्तं ते अस्तु । मम वाचमेकमना जुषस्व प्रजापतिष्ट्वा नियुनक्तु मह्यमिति ।। ८ ।।
* अथैनामभिमन्त्रयते- सुमङ्गलीरियं वधूरिमाँग् समेत पश्यत । सौभाग्य मस्यै दत्वा याथास्तं विपरेतनेति ।। ९ ।।
* तां दृढपुरुष उन्मथ्य प्राग्वोदग्वानुगुप्त आगार आनडुहे रोहिते चर्मण्युपवेशयति इह गावो निषीदन्त्विहाश्वा इह इह पूरुषाः। इहो सहस्रदक्षिणो यज्ञ इह पूषा निषीदन्त्विति ।। १० ।।

* ग्रामवचनं च कुर्युः ।। ११ ।।

* विवाहश्मशानयोर्ग्रामं प्रविशतादिति वचनात् ।। १२ ।।

* तस्मात्तयोर्ग्रामः प्रमाणमिति श्रुतेः ।। १३ ।।

* आचार्याय वरं ददाति ।। १४ ।।

* गौर्ब्राह्मणस्य वरः ।। १५ ।।

* ग्रामो राजन्यस्य ।। १६ ।।

* अश्वो वैश्यस्य ।। १७ ।।

* अधिरयँ(थँ)ग् शतं दुहितृमते ।। १८ ।।

* अस्तमिते ध्रुवं दर्शयति- ध्रुवमसि ध्रुवं त्वा पश्यामि ध्रुवैधिपोष्ये मयि मह्यं त्वादाद्बृहस्पतिर्मया पत्या प्रजावती सञ्जीव शरदः शतमिति ।। १९ ।।

* सा यदि न पश्येत् पश्यामीत्येव ब्रूयात् ।। २० ।।

* त्रिरात्रमक्षारालवणाशिनौ स्यातामधः शयीयाताँग् सम्वत्सरं न मिथुनमुपेयातां द्वादशरात्रँग् षड्रात्रं त्रिरात्रमन्ततः ।। २१ ।।

नवमी कण्डिका

-: नित्यौपासनविधिः :-

* उपयमनप्रभृत्यौपासनस्य परिचरणम् ।। १ ।।

* अस्तमितानुदितयोर्दध्ना तण्डुलैरक्षतैर्वा ।। २ ।।

* अग्नये स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति सायम् ।। ३ ।।

* सूर्याय स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति प्रातः ।। ४ ।।

* पुमाँग् सौ मित्रावरुणौ पुमाँग् सावश्विनावुभौ । पुमानिन्द्रश्च सूर्यश्च पुमाँग् सं वर्ततां मयि पुनः स्वाहेति पूर्वां गर्भकामा ।। ५ ।।

दशमी कण्डिका

-: रथाक्षभेदे प्रायश्चित्तम् :-

* राज्ञोऽक्षभेदे नद्धविमोक्षे यानविपर्यासेऽन्यस्यां वा व्यापत्तौ स्त्रियाश्चोद्वहने तमेवाग्निमुपसमाधाय आज्यँग् संस्कृत्येहरतिरिति जुहोति नानामन्त्राभ्याम् ।। १ ।।
* अन्यद्यानमुपकल्प्य तत्रोपवेशयेद्राजानँग् स्त्रियं वा प्रतिक्षत्र इति यज्ञान्तेनात्वाहार्षमिति चैतया ।। २ ।।
* धुर्यौ दक्षिणा ।। ३ ।।
* प्रायश्चित्तिः ।। ४ ।।
* ततो ब्राह्मणभोजनम् ।। ५ ।।

एकादशी कण्डिका

-: चतुर्थीकर्म :-

* चतुर्थ्यामपररात्रेऽभ्यन्तरतोऽग्निमुपसमाधाय दक्षिणतो ब्रह्माणमुपवेश्योत्तरत उदपात्रं प्रतिष्ठाप्य स्थालीपाकँग् श्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति ।। १ ।।
* अग्ने प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि याऽस्यै पतिघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा। वायो प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि याऽस्यै प्रजाघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा । सूर्य प्रायष्टित्ते त्वं देवानां प्रायष्टित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि याऽस्यै पशुघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा। चन्द्र प्रायष्टित्ते त्वं देवानां प्रायष्टित्तरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम

उपधावामि याऽस्यै गृहघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा।गन्धर्व प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि यास्यै यशोघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहेति ।। २ ।।

* स्थालीपाकस्य जुहोति प्रजापतये स्वाहेति ।। ३ ।।

* हुत्वा हुत्वैतासामाहुतीनां उदपात्रे सँग् स्रवान्त्समननीय तत एनां मूर्धन्यभिषिञ्चति । या ते पतिघ्नी प्रजाघ्नी पशुघ्नी गृहघ्नी यशोघ्नी निन्दिता तनूर्जारघ्नीं तत एनां करोमि सा जीर्य त्वं मया सहासाविति ।। ४ ।।

* अथैनाँग् स्थालीपाकं प्राशयति- प्राणैस्ते प्राणान्त्सन्दधाम्यस्थिभिरस्थीनि माँग् सैः माँग् सानि त्वचा त्वचमिति ।। ५ ।।

* तस्मादेवंविच्छ्रोत्रियस्य दारेण नोपहासमिच्छेदुत ह्येवंवित्परो भवति ।। ६ ।।

* तामुदुह्य यथर्तु प्रवेशनम् ।। ७ ।।

* यथाकामी वा काममाविजनितोः सम्भवामेति वचनात् ।। ८।।

* अथास्यै दक्षिणाँग् समधिहृदयमालभते- यत्ते सुसीमे हृदयं दिवि चन्द्रमसि श्रितम्। वेदाहं तन्मां तद्विद्यात् पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतँग् शृणुयाम शरदः शतमिति ।। ९ ।।

* एवमत ऊर्ध्वम् ।। १० ।।

द्वादशी कण्डिका

-: पक्षादिकर्म :-

* पक्षादिषु स्थालीपाकँग् श्रपयित्वा दर्शपूर्णमासदेवताभ्यो हुत्वा जुहोति- ब्रह्मणे प्रजापतये विश्वेभ्यो देवेभ्यो द्यावापृथिवीभ्यामिति ।। १ ।।

* विश्वेभ्यो देवेभ्यो बलिहरणं भूतगृह्येभ्यो आकाशाय च ।। २ ।।
* वैश्वदेवस्याग्नौ जुहोति अग्नये स्वाहा प्रजापतये स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहाग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति ।। ३ ।।
* प्राशनान्ते बाह्यतः स्त्री बलिंग् हरति नमः स्त्रियै नमः पुँग् से वयसेऽवयसे। नमः शुक्लाय कृष्णदन्ताय पापीनां पतये नमः । ये मे प्रजामुपलोभयन्ति ग्रामे वसन्त उत वारण्ये तेभ्यो नमोऽस्तु बलिमेभ्यो हरामि स्वस्ति मेऽस्तु प्रजां मे ददत्विति ।। ४ ।।
* शेषमद्भिः प्रप्लाव्य ततो ब्राह्मणभोजनम् ।। ५ ।।

-: जायाधिगमनम् :-

* अथर्तुमतीं जायामधिगच्छेत् ।। १ ।।
* पिण्डपितृयज्ञेन यजेत ।। २ ।।
* मध्यमपिण्डं पत्नी प्राश्नाति पुत्रकामा ।। ३ ।।
* तत एतामाहुतिं जुहोति ।। ४ ।।
* आधत्त पितर इत्यलङ्कारमवजिघ्रति ।। ५ ।।
* आयन्तु न इति जपति ।। ६ ।।
* एवमथर्तुमतीं जायाहृदयमालभ्य पूर्ववत् ।। ७ ।।
* सव्येन पाणिना उपस्थमभिमृशति भगप्रणेतरिति प्रागुतेदानीमिति ।। ८ ।।
* रेतोमूत्रमिति सन्धत्ते ।। ९ ।।
* गायत्रेणेति प्रतिमन्त्रं मन्थति ।। १० ।।
* पुत्रकामोऽभिगच्छेन्नित्यम् ।। ११ ।।

-: गर्भाधानम् :-

* अथ गर्भाधानम् ।। १ ।।

* पुष्पवत्याश्चतुरहादूर्ध्वग् स्नात्वा विरजायास्तस्मिन्नेव दिवा आदित्यं गर्भमित्यादित्यमवेक्षेत ।। २ ।।

* गृहे वा स्नापयित्वा तामभिगच्छेदिति श्रुतेः ।। ३ ।।

* तस्मिन् प्रजायाः सम्भवकाले निशायां कुर्यात् ।। ४ ।।

* यदि दिवा मैथुनं व्रजेत् क्लीबा अल्पवीर्या अल्पायुषाश्च प्रसूयन्ते तस्माद्वर्जयेत् प्रजाकामो हि श्रुतिस्मृतिविरोधाभ्याम् ।। ५ ।।

* दक्षिणेन पाणिना ऊरू प्रसार्य प्रजास्थानमभिमृशति - पूषा भगगँ् सविता मे ददातु रुद्रः कल्पयति ललामँगम् । विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्टा रूपाणि पिंग् शतु । आसिञ्चतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते ।। गर्भं धेहि सिनीवालि गर्भं धेहि पृथुष्टुके । गर्भं ते अश्विनौ देवावाधत्तां पुष्करस्रजाविति ।। ६।।

* सँग् सृजेथा स्तेजो वैश्वानरो दद्यात् ।। ७।।

* ब्रह्माणमामन्त्रयते - ब्रह्मा गर्भं दधात्विति ।। ८ ।।

* प्राङ्मुख उदङ्मुखो वोपविष्टो मन्थयते - रेतो मूत्रमिति चैके स्रावणं कुर्यात्।। ९ ।।

त्रयोदशी कण्डिका

-: गर्भस्थित्यभावे कर्म :-

* सा यदि गर्भं न दधीत सिंग् ह्याः श्वेतपुष्प्या उपोष्य पुष्येण मूलमुत्थाप्य चतुर्थेऽहनि स्नातायां निशायामुदपेषं पिष्ट्वा दक्षिणस्यां नासिकायामा

सिञ्चति। इयमोषधी त्रायमाणा सहमाना सरस्वती अस्या अहं बृहत्याः पुत्रः पितुरिव नाम जग्रभमिति ।। १ ।।

चतुर्दशी कण्डिका

-: पुंसवनम् :-

* अथ पुँसवनम् ।। १ ।।
* पुरा स्पन्दत इति मासे द्वितीये तृतीये वा ।। २ ।।
* यदहः पुँसा नक्षत्रेण चन्द्रमा युज्येत तदहरुपवास्याप्लाव्याहते वाससी परिधाप्य न्यग्रोधावरोहाञ्छुङ्गाँश्च निशायामुदपेषं पिष्ट्वा पूर्ववदासेचनँ हिरण्यगर्भोऽद्भ्यः सम्भृत इत्येताभ्याम् ।। ३ ।।
* कुशकण्टकँ सोमाँशु चैके ।। ४ ।।
* कूर्मपित्तं चोपस्थे कृत्वा स यदि कामयेत वीर्यवान्त्स्यादिति विकृत्यैनम् अभिमन्त्रयते सुपर्णोऽसीति प्राग्विष्णुक्रमेभ्यः ।। ५ ।।

पञ्चदशी कण्डिका

-: सीमन्तोन्नयनम् :-

* अथ सीमन्तोन्नयनम् ।। १ ।।
* पुँसवनवत् ।। २ ।।
* प्रथमगर्भे मासे षष्ठेऽष्टमे वा ।। ३ ।।
* तिलमुद्गमिश्रँग् स्थालीपाकँग् श्रपयित्वा प्रजापतेर्हुत्वा पश्चादग्नेर्भद्र पीठ उपविष्टायाः युग्मेन सटालुग्रप्सेनौदुम्बरेण त्रिभिश्च दर्भपिञ्जूलै स्त्र्येण्या शलल्या वीरतरशङ्कुना पूर्णचात्रेण (१.सूत्रकर्तनसाधनम्, तर्कुः) च सीमन्तमूर्ध्वं विनयति भूर्भुवः स्वरिति ।। ४ ।।

* प्रतिमहाव्याहृतिभिर्वा ।। ५ ।।

* त्रिवृतमाबध्नाति-अयमूर्जावतो वृक्ष उर्जीव फलिनी भवेति ।। ६ ।।

* अथाह वीणागाथिनौ राजानँग् सङ्गायेतां यो व्याप्यन्यो वीरतर इति ।। ७ ।।

* नियुक्तामप्येके गाथामुपोदाहरन्ति । सोम एव नो राजेमा मानुषीः प्रजाः- अविमुक्त चक्र आसीरंस्तीरे तुभ्यमसाविति यां नदीमुपावसिता भवति तस्या नाम गृह्णाति ।। ८ ।।

* ततो ब्राह्मणभोजनम् ।। ९ ।।

षोडशी कण्डिका

-: सोष्यन्तीकर्म - जात कर्म :-

* सोष्यन्तीमद्भिरभ्युक्षति । एजतु दशमास्य इति प्राग्यस्यैत इति ।। १ ।।

* अथावरावपतनम्- अवैतु पृश्निशेवलँग् शुने जराय्वत्तवे । नैव माँग् सेन पीवरीं न कस्मिंश्चनायतनमवजरायुपद्यतामिति ।। २ ।।

* जातस्य कुमारस्याच्छिन्नायां नाड्यां मेधाजननायुष्ये करोति ।। ३ ।।

* अनामिकया सुवर्णान्तर्हितया मधुघृते प्राशयति, घृतं वा, भूस्त्वयि दधामि, भुवस्त्वयि दधामि, स्वस्त्वयि दधामि, भूर्भुवः स्वः सर्वं त्वयि दधामीति ।। ४ ।।

* अथास्यायुष्यं करोति ।। ५ ।।

* नाभ्यां दक्षिणे वा कर्णे जपति अग्निरायुष्मान्त्स वनस्पतिभिरायुष्माँग् स्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि। सोम आयुष्मान्त्स ओषधीभिरायुष्माँग् स्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि। ब्रह्मायुष्मत्तद्ब्राह्मणैरायुष्मत्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि। देवा आयुष्मन्तस्तेऽमृतेनायुष्मन्तस्तेन

त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि। ऋषय आयुष्मन्तस्ते व्रतैरायुष्मन्तस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि। पितर आयुष्मन्तस्ते स्वधाभिरायुष्मन्तस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि। यज्ञ आयुष्मान्त्स दक्षिणाभिरायुष्माँग् स्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि। समुद्र आयुष्मान्त्स स्रवन्तीभिरायुष्माँग् स्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि ।। ६ ।।

* त्रिस्त्रिस्त्र्यायुषमिति च ।। ७ ।।
* स यदि कामयेत सर्वमायुरियादिति वात्सप्रेणैनमभिमृशेत् ।। ८ ।।
* दिवस्परीत्येतस्यानुवाकस्योत्तमामृचं परिशिनष्टि ।। ९ ।।
* प्रतिदिशं पञ्च ब्राह्मणानवस्थाप्य ब्रूयादिममनुप्राणितेति ।। १० ।।
* पूर्वो ब्रूयात् प्राणेति ।। ११ ।।
* व्यानेति दक्षिणः ।। १२ ।।
* अपानेत्यपरः ।। १३ ।।
* उदानेत्युत्तरः ।। १४ ।।
* समानेति पञ्चम उपरिष्टादवेक्षमाणो ब्रूयात् ।। १५ ।।
* स्वयं वा कुर्यादनुपरिक्राममविद्यमानेषु ।। १६ ।।
* स यस्मिन् देशे जातो भवति तमभिमन्त्रयते–वेद ते भूमि हृदयं दिवि चन्द्रमसि श्रितम् । वेदाहं तन्मां तद्विद्यात् पश्येम शरदःशतं जीवेम शरदः शतँग् शृणुयाम शरदः शतमिति ।। १७ ।।
* अथैनमभिमृशति –अश्मा भव, परशुर्भव, हिरण्यमस्रुतं भव । आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतमिति ।। १८ ।।
* अथास्य मातरमभिमन्त्रयते- इडा(ळा)सि मैत्रावरुणी वीरे वीरमजीजनथाः। सा त्वं वीरवती भव याऽस्मान् वीरवतोऽकरदिति ।। १९ ।।

* अथास्यै दक्षिणँग् स्तनं प्रक्षाल्य प्रयच्छति–इमँग् स्तनमिति ।। २० ।।

* यस्ते स्तन इत्युत्तरमेताभ्याम् ।। २१ ।।

* उदपात्रँग् शिरस्तो निदधाति आपो देवेषु जाग्रथ यथा देवेषु जाग्रथ । एवमस्याँग् सूतिकायाँग् सपुत्रिकायां जाग्रथेति ।। २२ ।।

* द्वारदेशे सूतिकाग्निम् उपसमाधायोत्त्थानात् सन्धिवेलयोः फलीकरण मिश्रान् सर्षपानग्नावावपति शण्डामर्का उपवीरः शौण्डिकेय उलूखलः। मलिम्लुचो द्रोणासश्च्यवनो नश्यतादितः स्वाहेति । आलिखन्ननिमिषः किम्वदन्त उपश्रुतिर्हर्यक्षः कुम्भी शत्रुः पात्रपाणिर्नृमणिर्हन्त्रीमुखः सर्षपारुणश्च्यवनो नश्यतादितः स्वाहेति ।। २३।।

* यदि कुमार उपद्रवेज्जालेन प्रच्छाद्योत्तरीयेण वा पिताङ्क आधाय जपति कूर्कुरः सुकूर्कुरः कूर्कुरो बालबन्धनः । चेच्चेच्छुनक सृज नमस्ते अस्तु सीसरो लपेतापह्वर तत्सत्यम् ।। यत्ते देवा वरमददुः स त्वं कुमारमेव वा वृणीथाः। चेच्चेच्छुनक सृज नमस्ते अस्तु सीसरो लपेतापह्वर तत्सत्यम्।। यत्ते सरमा माता सीसरः पिता श्यामशबलौ भ्रातरौ । चेच्चेच्छुनक सृज नमस्ते अस्तु सीसरो लपेतापह्वरेति ।। २४ ।।

* अभिमृशति न नामयति न रुदति न हृष्यति न ग्लायति यत्र वयं वदामो यत्र चाभिमृशामसीति ।। २५ ।।

-: यमलजनने प्रायश्चित्तम् :-

* अथातो यमलजनने प्रायश्चित्तं व्याख्यास्यामः ।। १ ।।

* यस्य भार्या गौर्दासी महिषी वडवा वा विकृतं प्रसवेत् प्रायश्चित्ती भवेत् ।। २ ।।

* पूर्णे दशाहे चतुर्णां क्षीरवृक्षाणां कषायमुपसँग् हरेत्, प्लक्षवटौदुम्बरा-श्वत्थशमीदेवदारुगौरसर्षपास्तेषामपोमिश्रँग् हिरण्यदूर्वाङ्कुराम्रपल्लवैरष्टौ कलशान् प्रपूर्य सर्वौषधीनां च दम्पती स्नापयित्वापोहिष्ठेति तिसृभिः कया नश्चित्र इति द्वाभ्यां पञ्चैन्द्रेण पञ्च वारुणेनेदमापः प्रवहतेत्यापाद्यमिति स्नापयित्वालङ्कृत्य तौ दर्भेषूपवेश्य तत्र मारुतँग् स्थालीपाकँग् श्रपयित्वाज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति पूर्वोक्तैः स्नपनमन्त्रैः ।। ३ ।।
* स्थालीपाकस्य जुहोति–अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा पवमानाय स्वाहा पावकाय स्वाहा मरुताय स्वाहा मारुताय स्वाहा मरुद्भ्यः स्वाहा यमाय स्वाहान्तकाय स्वाहा मृत्यवे स्वाहा ब्रह्मणे स्वाहाग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति ।। ४ ।।
* एतदेव ग्रहोत्पातेषूलूकः कपोतो गृध्रः श्येनो वा गृहं प्रविशेत् स्तम्भः प्ररोहेद्वल्मीकं मधुजालं वा भवेदुदकुम्भप्रज्वलनासनशयनयानभङ्गेषु गृहगोधिकाकृकला सशरीरसर्पणे इत्येवं छत्रध्वजविनाशे सार्पे नैर्ऋते गण्डयोगेष्वन्येष्वप्युत्पातेषुभूकम्पोल्कापातकाकसर्पसङ्गमप्रेक्षणा-दिष्वेतदेव प्रायश्चित्तं गृहशान्त्युक्तेन विधिना कृत्वाऽऽचार्याय वरं दत्वा ब्राह्मणान्भोजयित्वा स्वस्तिवाच्याशिषः प्रतिगृह्य शान्तिर्भवति ।। ५ ।।

-: मारुत-यमल-चरुविधानम् -:

* अथ यमलचरुं मारुतं व्याख्यास्यामः ।। १ ।।
* यस्य च यमलौ पुत्रौ दारिका वा प्रजायेत ।। २ ।।
* पूर्णे दशाहे चतुर्णां क्षीरवृक्षाणां काषायमाहृत्याश्वत्थप्लक्षन्यग्रोधौदुम्बरा-श्चत्वारोऽविधवाः स्नापयति ब्रह्मचारिणो वा शुक्लवससे ऐन्द्रीदिशमुदीचीं वा मङ्गलं पूर्ववदगायन्त्यो यमलिनींग् स्नापयन्ति ।। ३ ।।

* आचार्यः स्नापयति–वसो पवित्रेण शतधारेण चाष्टभिः कलशैः ।। ४ ।।
* स्नात्वा प्रतिरथं जपेत्-इदमापः प्रवहतेति ।। ५ ।।
* तौ स्नापितौ वरं प्रयच्छत्यनडुहमातृभ्यश्च हिरण्यं वस्त्रमेव परितोषणम् ।। ६ ।।
* वाजे वाजेऽवतेति जपति ।। ७ ।।
* आघारं मारुतं चरुं जुहोति- मरुताय स्वाहा, मारुताय स्वाहा, मरुद्भ्यो विष्णवे प्रजापतये विश्वेभ्यो देवेभ्योऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति ।। ८ ।।
* प्राशनान्ते शेषं चरुं गृहीत्वाऽश्वत्थं प्रदक्षिणीकृत्योपविशेत् ।। ९ ।।
* तदेवं तन्त्रँग् समाप्य ततो ब्राह्मणभोजनम् ।। १० ।।

-ः मूलविधिः ः-

* अथातो मूलविधिं व्याख्यास्यामः ।। १ ।।
* मूलांशे प्रथमे पितुर्नेष्टो द्वितीये मातुस्तृतीये धनधान्यस्य चतुर्थे कुलशोकावहः स्वयं पुण्यभागी स्यात् ।।२ ।।
* मूलनक्षत्रे मूलविधानं कुर्यात् ।। ३ ।।
* सर्वौषध्या सर्वगन्धैश्च संयुक्तं तत्रोदकुम्भं कृत्वा सवस्त्रगन्धपुष्परत्न-सहितँग् श्वेतसिद्धार्थकुसुमायुक्तं कुर्यात् ।। ४ ।।
* तस्मिन् रुद्राञ्जपित्वा प्रतिरथँग् रक्षोघ्नं च सूक्तम् ।। ५ ।।
* द्वितीयोदकुम्भं कृत्वा चतुःप्रसवणसंयुक्तं तस्मिन्नुपरिष्टान्मूलानि धारयेद्वंशपात्रे कृत्वा वस्त्रे बध्द्वा ।। ६ ।।
* तस्मिन् प्रधानानि मूलानि वक्ष्याम्यष्टादशमाषँग् हिरण्यमूलँग् सप्तधान्यानि प्रथमा कार्ष्मर्या सहदेव्यपराजिता बाला पाठा शङ्खपुष्प्यधोपुष्पीमधुयष्टिका

चक्राङ्किता मयूरशिखा काकजङ्घा कुमारीद्वयंजीवन्त्यपामार्गभृङ्ग राजलक्ष्मणा सुलक्ष्मणा जातिव्याघ्रपत्रश्चक्रमर्दक:सिद्धेश्वरोऽश्वत्थौ दुम्बरपलाशप्लक्षवटार्कदूर्वारोहितशमीशतावरीत्येवमादि मूलशतं-पूरयित्वा, तस्मिन्निषिद्धानि मूलानि वक्ष्यामि बैल्वधवनिम्बकदम्बराज वृक्षोक्षशालाप्रियालुदधिकपित्थकोविदारश्लेष्मातकबिभीतकशा-ल्मलिररलुसर्वकण्ठकिवर्जम् ।। ७ ।।

* तत्राभिषेकं कुर्यात्पितुः शिशोर्जनन्या- देवस्य त्वेति ।। ८ ।।
* औदुम्बर्यासन्दीमुदगग्रामास्तृणाति ।। ९ ।।
* तत्रासीनान्त्सम्यातेनैके - नाभिषिञ्चति शिरसोऽध्यनुलोमँऽग् शिरो मे श्रीर्यशो मुखमिति च यथालिङ्गमङ्गानि सम्मृशति ।। १० ।।
* स्नानादूर्ध्वं नैर्ऋतं स्थालीपाकँग् श्रपयित्वा काष्मर्यमयँग् स्रुक्स्रुवं प्रतप्य समृज्यान्वारब्धः आघारावाज्यभागौ हुत्वा सुन्वन्तमिति चतस्रः स्थालीपाकेन जुहुयात् ।। ११ ।।
* पञ्चदशाज्याहुतीश्चतुर्गृहीतेन जुहोति- कृणुष्वपाज इति पञ्च मानस्तोक इति द्वे याते रुद्र शिवा तनूरिति षडग्निरक्षाँग् सिसेधति, शुक्रशोचिरमर्त्यः शुचिः पावक ईड्य इति त्वन्नः सोम विश्वतो रक्षा राजन्नघायतो न रिष्ये त्वावतः सखेति ।। १२ ।।
* स्विष्टकृदादि प्राशनान्ते कृष्णा गौः कृष्णाश्च तिलाः हेममयमूलँग् सप्तधान्य संय्युक्तमाचार्याय वरं दद्यात् ।। १३ ।।
* कृष्णोऽनड्वान् ब्रह्मणे दद्यात् ।। १४ ।।
* नक्षत्रसूचकेभ्यो वासो दद्यात् ।। १५ ।।

* अन्येभ्यो ब्राह्मणेभ्यः सुवर्णं दद्यात् ।। १६ ।।

* कृष्णागोपायसेन ब्राह्मणान् भोजयेत् ।। १७ ।।

* सार्पदैवते गण्डजातानामेष एव विधिः कात्यायनेनोक्तः कात्यायने-नोक्तः ।। १८ ।।

सप्तदशी कण्डिका

-: नामकरणम् :-

* दशम्यामुत्थाप्य ब्राह्मणान् भोजयित्वा पिता नाम करोति ।। १ ।।

* द्व्यक्षरं चतुरक्षरं वा घोषवदाद्यन्तरन्तस्थं दीर्घाभिनिष्टानं कृतं कुर्यान्न तद्धितम् ।। २ ।।

* अयुजाक्षरमाकारान्तँग् स्त्रियै तद्धितम् ।। ३ ।।

* शर्म ब्राह्मणस्य वर्म क्षत्रियस्य गुप्तेति वैश्यस्य ।। ४ ।।

* चतुर्थे मासि निष्क्रमणिका ।। ५ ।।

* सूर्यमुदीक्षयति-तच्चक्षुरिति ।। ६ ।।

अष्टादशी कण्डीका

-: निष्क्रमणम् :-

* प्रोष्येत्य गृहानुपतिष्ठते पूर्ववत् ।। १ ।।

* पुत्रं दृष्ट्वा जपति- अङ्गादङ्गात्सम्भवसि हृदयादधिजायसे । आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतमिति ।। २ ।।

* अथास्य मूर्धानमवजिघ्रति प्रजापतेष्ट्वा हिङ्कारेणावजिघ्रामि सहस्रायुषाऽसौ जीव शरदः शतमिति ।। ३ ।।

* गवां त्वा हिङ्कारेणेति च त्रिर्दक्षिणेऽस्य कर्णे जपति । अस्मे प्रयन्धि मघवन्नृजीषिन्निन्द्र रायोविश्ववारस्य भूरेः। अस्मे शतँग् शरदो जीवसे धा अस्मै वीराञ्छाश्वत इन्द्र शिप्रिन्निति ।। ४ ।।

* इन्द्र श्रेष्टानि द्रविणानि धेहि चित्तिं दक्षस्य सुभगत्वमस्मे । पोषँग् रयीणामरिष्टिं तनूनाँग् स्वात्मानं वाचः सुदिनत्वमह्नामिति सव्ये ।। ५ ।।

* स्त्रियै तु मूर्धानमेवावजिघ्रति तूष्णीम् ।। ६ ।।

एकोनविंशी कण्डिका

-ः अन्नप्राशनम् ः-

* षष्ठे मासेऽन्नप्राशनम् ।। १ ।।

* स्थालीपाकँग् श्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीः जुहोति देवीं वाचमजनयन्त देवास्तां विश्वरूपाः पशवो वदन्ति । सा नो मन्द्रेषमूर्जं दुहाना धेनुर्वागस्मानुप सुष्टुतैतु स्वाहेति ।। २ ।।

* वाजो नो अद्येति च द्वितीयाम् ।। ३ ।।

* स्थालीपाकस्य जुहोति प्राणेनान्नमशीय स्वाहाऽपानेन गन्धानशीय स्वाहा चक्षुषा रूपाण्यशीय स्वाहा श्रोत्रेण यशोऽशीय स्वाहेति ।। ४।।

* प्राशनान्ते सर्वान् रसान्त्सर्वमन्नमेकत उद्धृत्याथैनं प्राशयेत् ।। ५ ।।

* तूष्णीँग् हन्तेति वा हन्तकारं मनुष्या इति श्रुतेः ।। ६ ।।

* भारद्वाज्यामाँग् सेन वाक्प्रसारकामस्य ।। ७ ।।

* कपिञ्जलमाँग् सेनान्नाद्यकामस्य ।। ८ ।।

* मत्स्यैर्जवनकामस्य ।। ९ ।।

* कृकषाया आयुष्कामस्य ।। १० ।।

* आट्या ब्रह्मवर्चसकामस्य ।। ११ ।।

* सर्वैः सर्वकामस्य ।। १२ ।।

* अन्नपर्याय वा ततो ब्राह्मणभोजनमन्नपर्याय वा ततो ब्रह्मणभोजनम् ।। १३ ।।

।। इति प्रथमकाण्डं समाप्तम् ।।

द्वितीयकाण्डम्

प्रथमा कण्डिका

-: चूडाकरण - केशान्ते :-

* सांवत्सरिकस्य चूडाकरणम् ।। १ ।।
* तृतीये वा(ऽ)प्रतिहते ।। २ ।।
* षोडशवर्षस्य केशान्तः ।। ३ ।।
* यथा मङ्गलं वा सर्वेषाम् ।। ४ ।।
* ब्राह्मणान् भोजयित्वा माता कुमारमादायाप्लाव्याहते वाससी परिधाप्याङ्क आधाय पश्चादग्नेरुपविशति ।। ५ ।।
* अन्वारब्ध आज्याहुतीर्हुत्वा प्राशनान्ते शीतास्वप्सूष्णा आसिञ्चत्युष्णेन वाय उदकेनेह्यदिते केशान्वपेति ।। ६ ।।
* केशश्मश्रिवति च केशान्ते ।। ७ ।।
* अथात्र नवनीतपिण्डं घृतपिण्डं दध्नो वा प्रास्यति ।। ८ ।।
* तत आदाय दक्षिणं गोदानमुन्दति- सवित्रा प्रसूता दैव्या आप उन्दन्तु ते तनूं दीर्घायुत्वाय वर्चस इति ।। ९ ।।
* त्र्येण्या शलल्या विनीय त्रीणि कुशतरुणान्यन्तर्दधात्योषध इति ।। १० ।।
* शिवो नामेति लोहक्षुरमादाय निवर्तयामीति प्रवपति, येनावपत्सविता क्षुरेण सोमस्य राज्ञो वरुणस्य विद्वान् । तेन ब्रह्माणो वपतेदमस्यायुष्यञ्ज रदष्टिर्यथा सदिति ।। ११ ।।
* सकेशानि प्रच्छिद्यानडुहे गोमयपिण्डे प्रास्यत्युत्तरतो ध्रियमाणे ।। १२ ।।
* एवं द्विरपरं तूष्णीम् ।। १३ ।।
* इतरयोश्चोन्दनादि ।। १४ ।।

* अथ पश्चात्प्रत्यायुषमिति ।। १५ ।।
* अथोत्तरतो येन भूरिश्चरा दिवं ज्योक् च पश्चाद्धि सूर्यम् । तेन ते वपामि ब्रह्मणा जीवातवे जीवनाय सुश्लोक्याय स्वस्तय इति ।। १६ ।।
* त्रिः क्षुरेण शिरः प्रदक्षिणं परिहरति समुखं केशान्ते ।। १७ ।।
* यत्क्षुरेण मज्जयता सुपेशसा वप्त्वा वावपति केशाञ्छिन्धि शिरो माऽस्यायुः प्रमोषीः ।। १८ ।।
* मुखमिति च केशान्ते ।। १९ ।।
* ताभिरद्भिः शिरः समुद्य नापिताय क्षुरं प्रयच्छति । अक्षुण्वन् परिवपेति ।। २० ।।
* यथा मङ्गलं केशशेषकरणम् ।। २१ ।।
* अनुगुप्तमेतँसकेशं गोमयपिण्डं निधाय गोष्ठे पल्वल उदकान्ते वाऽऽचार्याय वरं ददाति ।। २२ ।।
* गां केशान्ते ।। २३ ।।
* संवत्सरं ब्रह्मचर्यमवपनं च केशन्ते द्वादशरात्रँषड्रात्रं त्रिरात्र-मन्ततः ।। २४ ।।

-: कर्णवेधः :-

* अथ कर्णवेधो वर्षे तृतीये पञ्चमे वा ।। १ ।।
* पुष्येन्दुचित्राहरिरेवतीषु ।। २ ।।
* पूर्वाह्णे कुमारस्य मधुरं दत्वा प्राङ्मुखायोपविष्टाय दक्षिणं कर्णम-भिमन्त्रयते- भद्रं कर्णेभिरिति, सव्यं वक्ष्यन्ती वेदिति च ।। ३ ।।
* अथ भिन्द्यात् ।। ४ ।।
* ततो ब्राह्मणभोजनम् ।। ५ ।।

द्वितीया कण्डिका

-: उपनयनम् :-

* अष्टवर्षं ब्राह्मणमुपनयेद् गर्भाष्टमे वा ।। १ ।।
* एकादशवर्षं राजन्यम् ।। २ ।।
* द्वादशवर्षं वैश्यम् ।। ३ ।।
* यथा मङ्गलं वा सर्वेषाम् ।। ४ ।।
* ब्राह्मणान्भोजयेत्तं च पर्युप्तशिरसमलङ्कृतमानयन्ति ।। ५ ।।
* पश्चादग्नेरवस्थाप्य ब्रह्मचर्यमागामिति वाचयति ब्रह्मचार्यसानीति च ।। ६ ।।
* अथैनं वासः परिधापयति येनेन्द्राय बृहस्पतिर्वासः पर्यदधादमृतं तेन त्वा परिदधाम्यायुषे दीर्घायुत्वाय बलाय वर्चस इति ।। ७ ।।
* मेखलां बध्नीते । इयं दुरुक्तं परिबाधमाना वर्णं पवित्रं पुनती म आगात् । प्राणापानाभ्यां बलमादधाना स्वसा देवी सुभगा मेखलेयमिति ।। ८ ।।
* युवासुवासाः परिवीत आगात्स उ श्रेयान्भवति जायमानः ।। तं धीरासः कवय उन्नयन्ति स्वाध्यो मनसा देवयन्त इति वा ।। ९ ।।
* तूष्णीं वा ।। १० ।।
* (यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत्सहजं पुरस्तात् । आयुष्यमग्र्यं प्रतिमुञ्च शुभ्रं यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः। यज्ञोपवीतमसि यज्ञस्य त्वा यज्ञोपवीते नोपनह्यामीति। अथाजिनं प्रयच्छति मित्रस्य चक्षुर्द्धरुणं बलीयस्तेजो यशस्वि स्थविरं समिद्धं अनाहनस्यं वसनं जरिष्णुः परीदं वाज्यजिनं दधेऽहमिति) दण्डं प्रयच्छति ।। ११ ।।
* तं प्रतिगृह्णाति यो मे दण्डः परापतद्वैहायसोऽधिभूम्यां तमहं पुनरादद आयुषे ब्रह्मणे ब्रह्मवर्चसायेति ।। १२ ।।

* दीक्षावदेके दीर्घसत्रमुपैतीति वचनात् ।। १३ ।।

* अथास्याद्भिरञ्जलिनाऽञ्जलिं पूरयति आपोहिष्ठेति तिसृभिः ।। १४ ।।

* अथैनँ सूर्यमुदीक्षयति तच्चक्षुरिति ।। १५ ।।

* अथास्य दक्षिणाँग्समधि हृदयमालभते । मम व्रते ते हृदयं दधामि । मम चित्तमनुचित्तं ते अस्तु मम वाचमेकमना जुषस्व बृहस्पतिष्ट्वा नियुनक्तु मह्यमिति ।। १६ ।।

* अथास्य दक्षिणँग् हस्तं गृहीत्वाऽऽह को नामासीति ।। १७ ।।

* असावहं भो इति प्रत्याह ।। १८ ।।

* अथैनमाह कस्य ब्रह्मचार्यसीति ।। १९ ।।

* भवत इत्युच्यमान इन्द्रस्य ब्रह्मचार्यस्यग्निराचार्यस्तवाहमाचार्यस्त-वासाविति ।। २० ।।

* अथैनं भूतेभ्यः परिददाति प्रजापतये त्वा परिददामि देवाय त्वा सवित्रे परिददाम्यद्भ्यस्त्वौषधीभ्यः परिददामि द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिददामि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः परिददामि सर्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यः परिददाम्यरिष्ट्या इति ।। २१ ।।

तृतीया कण्डिका

-: उपनयनम् :-

* प्रदक्षिणमग्निं परीत्योपविशति ।। १ ।।

* अन्वारब्ध आज्याहुतीर्हुत्वा प्राशनान्तेऽथैनँ सँशास्ति ब्रह्मचार्यस्यपोशान कर्म कुरु मा दिवा सुषुप्थाः वाचं यच्छ समिधमाधेह्यपोशानेति ।। २ ।।

* अथाऽस्मै सावित्री ममन्वा मन्त्राहोत्तरतोऽग्नेः प्रत्यङ्मुखायोपविष्टा- योपसन्नाय समीक्षमाणाय समीक्षिताय ।। ३ ।।
* दक्षिणतस्तिष्ठत आसीनाय वै के ।। ४ ।।
* पच्छोर्धर्चशः सर्वां च तृतीयेन सहानुवर्तयन् ।। ५ ।।
* संवत्सरे षण्मास्ये चतुर्विंशत्यहे द्वादशाहे षडहे त्र्यहे वा ।। ६ ।।
* सद्यस्त्वेव गायत्रीं ब्राह्मणायानुब्रूयादाग्नेयो वै ब्राह्मण इति श्रुतेः ।। ७ ।।
* त्रिष्टुभं राजन्यस्य ।। ८ ।।
* जगतीं वैश्यस्य ।। ९ ।।
* सर्वेषां वा गायत्रीम् ।। १० ।।

चतुर्थी कण्डिका

-: समिदाधानादि कर्म :-

* अथ समिदाधानम् ।। १ ।।
* पाणिनाऽग्निं परिसमूहति अग्नेसुश्रवः सुश्रवसं मा कुरु यथा त्वमग्ने सुश्रवः सुश्रवा अस्येवं माँग् सुश्रवः सौश्रवसं कुरु यथा त्वमग्ने देवानां यज्ञस्य निधिपा अस्येवमहं मनुष्याणां वेदस्य निधिपो भूयासमिति ।। २ ।।
* प्रदक्षिणमग्निं पर्युक्ष्योत्तिष्ठन्त्समिधमादधाति- अग्नये समिधमाहार्षं बृहते जातवेदसे यथा त्वमग्ने समिधा समिध्यस एवमहमायुषा मेधया वर्चसा प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन समिन्धे जीवपुत्रो ममाचार्यो मेधाव्यहमसान्यनिराकरिष्णुर्यशस्वी तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यन्नादो भूयासँग् स्वाहेति ।। ३ ।।

* एवं द्वितीयां तथा तृतीयाम् ।। ४ ।।

* एषा त इति वा समुच्चयो वा ।। ५ ।।

* पूर्ववत्परिसमूहनपर्युक्षणे ।। ६ ।।

* पाणी प्रतप्य मुखं विमृष्टे तनूपा अग्नेऽसि तन्वं मे पाह्यायुर्दा अग्नेस्यायुर्मे देहि वर्चोदा अग्नेऽसि वर्चो मे देहि । अग्ने यन्मे तन्वा ऊनं तन्म आ पृण ।। ७ ।।

* मेधां मे देवः सविता आदधातु मेधां मे देवी सरस्वती आदधातु मेधामश्विनौ देवावाधत्तां पुष्करस्रजाविति ।। ८ ।। (अङ्गान्यालभ्य जपत्यङ्गानि च म आप्यायन्तां वाक्प्राणश्चक्षुः श्रोत्रं यशोबलमिति त्र्यायुषाणि करोति भस्मना ललाटे ग्रीवायां दक्षणेंग् से हृदि च त्र्यायुषमिति प्रतिमन्त्रम्)

पञ्चमी कण्डिका

(भिक्षाचरण, दण्डाजिनधारणादि, ब्रह्मचारिव्रतानि, समावर्तनकालः, उपनयनस्यानतीतकालः, पतितसावित्रीकाः)

* अथ भिक्षाचर्यचरणम् ।। १ ।।

* भवत्पूर्वां ब्राह्मणो भिक्षेत ।। २ ।।

* भवन्मध्याँग् राजन्यः ।। ३ ।।

* भवदन्त्यां वैश्यः ।। ४ ।।

* तिस्रोऽप्रत्याख्यायिन्यः ।। ५ ।।

* षड्द्वादशपरिमिता वा ।। ६ ।।

* मातरं प्रथमामेके ।। ७ ।।

* आचार्याय भैक्षं निवेदयित्वा वाग्यतोऽहः शेषं तिष्ठेदित्येके ।। ८ ।।
* अहिंग्सन्नरण्यात्समिध आहृत्य तस्मिन्नग्नौ पूर्ववदाधाय वाचं विसृजते ।। ९ ।।
* अधः शाय्यक्षारालवणाशी स्यात् ।। १० ।।
* दण्डधारणमग्निपरिचरणं गुरुशुश्रूषा भिक्षाचर्या।। ११ ।।
* मधुमाँग्समज्जनोपर्यासनस्त्रीगमनानृतादत्तादानानि वर्जयेत् ।। १२ ।।
* अष्टाचत्वारिंग्शद्वर्षाणि वेदब्रह्मचर्यं चरेत् ।। १३ ।।
* द्वादश द्वादश वा प्रतिवेदम् ।। १४ ।।
* यावद्ग्रहणं वा ।। १५ ।।
* वासाँग् सि शाणक्षौमाविकानि ।। १६ ।।
* ऐणेयमजिनमुत्तरीयं ब्राह्मणस्य ।। १७ ।।
* रौरवं राजन्यस्य ।। १८ ।।
* आजं गव्यं वा वैश्यस्य ।। १९ ।।
* सर्वेषां वा गव्यमसति प्रधानत्वात् ।। २० ।।
* मौञ्जी रशना ब्राह्मणस्य ।। २१ ।।
* धनुर्ज्या राजन्यस्य ।। २२ ।।
* मौर्वी वैश्यस्य ।। २३ ।।
* मुञ्जाभावे कुशाश्मन्तकबल्वजानाम् ।। २४ ।।
* पालाशो ब्राह्मणस्य दण्डः ।। २५ ।।
* बैल्वो राजन्यस्य ।। २६ ।।
* औदुम्बरो वैश्यस्य ।। २७ ।।

* (केशसम्मितो ब्राह्मणस्य ललाटसम्मितः क्षत्रियस्य, घ्राणसम्मितो वैश्यस्य)सर्वे वा सर्वेषाम् ।। २८ ।।
* आचार्येणाहूत उत्थाय प्रतिशृणुयात् ।। २९ ।।
* शयानं चेदासीन आसीनं चेत्तिष्ठँस्तिष्ठन्तं चेदभिक्रामन्नभिक्रामन्तं चेदभिधावन्।। ३० ।।
* स एवं वर्तमानोऽमुत्राद्य वसत्यमुत्राद्य वसतीति तस्य स्नातकस्य कीर्तिर्भवति ।। ३१ ।।
* त्रयः स्नातका भवन्ति विद्यास्नातको व्रतस्नातको विद्याव्रतस्नातक इति ।। ३२ ।।
* समाप्य वेदमसमाप्य व्रतं यः समावर्तते स विद्यास्नातकः।। ३३ ।।
* समाप्य व्रतमसमाप्य वेदं यः समावर्तते स व्रतस्नातकः ।। ३४ ।।
* उभयं समाप्य यः समावर्तते स विद्याव्रतस्नातक इति ।। ३५ ।।
* आ षोडशाद्वर्षाद् ब्राह्मणस्य नातीतः कालो भवति ।। ३६ ।।
* आ द्वाविंशाद्राजन्यस्य ।। ३७ ।।
* आ चतुर्विंशाद् वैश्यस्य ।। ३८ ।।
* अत ऊर्ध्वं पतितसावित्रीकाः भवन्ति ।। ३९ ।।
* नैनानुपनयेयुर्नाध्यापयेयुर्न याजयेयुर्न चैभिर्व्यवहरेयुः ।। ४० ।।
* कालातिक्रमे नियतवत् ।। ४१ ।।
* त्रिपुरुषं पतितसावित्रीकाणामपत्ये संस्कारो नाध्यापनं च ।। ४२ ।।
* तेषाँग् संस्कारेप्सुर्व्रात्यस्तोमेनेष्ट्वा काममधीयीरन्व्यवहार्या भवन्तीति वचनात् ।। ४३ ।।

-: वेदव्रतानि :-

* अथोपनीतो ब्राह्मणस्त्रिशिखः शिखी जटिलो मुण्डो वाक्षारालवणाशी स्यात् सावित्रँग् षड्रात्रं त्रिरात्रं सद्यः कालं वा चरेत् ।। १ ।।
* तदेव व्रतमुदीक्ष्य दण्डमधो निधाय मेखलां यज्ञोपवीतं चाप्स्वन्तरिति प्रत्यृचम् ।। २ ।।
* नमो वरुणायेति त्रिमधुरं दत्त्वा ततोऽस्याग्नेयं प्रथमं वेदव्रतमादिशेत् ब्राह्मणक्षत्रियविशां पञ्चसांवत्सरिकाणि वेदव्रतानि भवन्ति, आग्नेयँग् शुक्रियमौपनिषदँग् शौलभं गोदानमिति ।। ३ ।।
* पञ्च सांवत्सरिकाणि वेदव्रतानि चरित्वा स्नात्वोपव्रतं चरेत् त्रिष्वन-गुण्ठनँग् शुक्रियादिषु शुक्रियँग् शुक्रियाभिः श्रावयेत् औपनिषदमौपनिषद्भिः शौलभँग् शौलभनीभिः ।। ४ ।।
* अथवा विद्यमान आ ब्रह्मन्नुदीरतामा नो भद्रा आशुः शिशान इमानुवामिति च वेद शिरसावगुण्ठयेदवगुण्ठनीं त्रिबलिं पञ्चबलिं वा नाभिदेशात् प्रच्छाद्य वाग्यतोऽरण्येऽधः शयीत ग्रामे गोष्ठे देवतायतने वा ।। ५ ।।
* व्युष्टायामवगुण्ठनीमरण्ये विसृजेददृश्यमस्योदुत्यं चित्रं देवानामित्युदितेऽर्के जपति वर्षति द्यौः शांन्तिरिति शान्तिं करोति शान्तिभाजनं गुरवे दद्यात् एवमेवावगुण्ठनीं च ।। ६ ।।
* गोदाने गोमिथनं तस्माद् गोदानमिति तस्माद् गोदानमिति ।। ७ ।।

षष्ठी कण्डिका

-: स्नानविधिः - समावर्तनम् :-

* वेदँग् समाप्य स्नायात् ।। १ ।।
* ब्रह्मचर्यं वाऽष्टाचत्वारिंग्शकम् ।। २ ।।

* द्वादशकेप्येके ।। ३ ।।
* गुरुणानुज्ञातः ।। ४ ।।
* विधिर्विधेयस्तर्कश्च वेदः ।। ५ ।।
* षडङ्गमेके ।। ६ ।।
* न कल्पमात्रे ।। ७ ।।
* कामं तु याज्ञिकस्य ।। ८ ।।
* उपसङ्गृह्य गुरुँग् समिधोऽभ्याधाय परिश्रितस्योत्तरतः कुशेषु प्रागग्रेषु पुरस्तात् स्थित्वाऽष्टानामुदकुम्भानाम् ।। ९ ।।
* ये अप्स्वन्तरग्नयः प्रविष्टा गोह्य उपगोह्यो मयूषो मनोहास्खलो विरुजस्तनू दूषुरिन्द्रियहातान्विजहामि यो रोचनस्तमिह गृह्णामीत्येक-स्मादपो गृहीत्वा।। १० ।।
* तेनाभिषिञ्चते। तेन मामभिषिञ्चामि श्रियै यशसे ब्रह्मणे ब्रह्मवर्च-सायेति ।। ११ ।।
* येन श्रियमकृणुतां येनावमृशताँ ग् सुराम्। येनाक्ष्यावभ्यषिञ्चतां यद्वा (द्वां) तदश्विना यश इति ।। १२ ।।
* आपोहिष्ठेति च प्रत्यृचम् ।। १३ ।।
* त्रिभिस्तूष्णीमितरैः ।। १४ ।।
* उदुत्तममिति मेखलामुन्मुच्य दण्डं निधाय वासोन्यत्परिधायादित्यमुप-तिष्ठते ।। १५ ।।
* उद्यन्भ्राजभृष्णुरिन्द्रो मरुद्भिरस्थात्प्रातर्यावभिरस्थाद्दशसनिरसि दशसनिं मा कुर्वाविदन्मा गमय। उद्यन्भ्राजभृष्णुरिन्द्रो मरुद्भिरस्थाद्दिवा यावभिरस्थाच्छतसनिरसि शतसनिं मा कुर्वाविदन्मा गमय । उद्यन्भ्राज

भृष्णुरिन्द्रो मरुद्भिरस्थात्सायं यावभिरस्थात्सहस्रसनिरसि सहस्रसनिं मा कुर्वाविदन्मा गमयेति ।। १६ ।।

* दधितिलान्वा प्राश्य जटालोमनखानि सँग् हृत्यौदुम्बरेण दन्तान्धावेत। अन्नाद्याय व्यूहध्वँग् सोमो राजाऽयमागमत् । स मे मुखं प्रमार्क्ष्यते यशसा च भगेन चेति ।। १७ ।।

* उत्साद्य पुनः स्नात्वानुलेपनं नासिकयोर्मुखस्य चोपगृह्णीते प्राणापानौ मे तर्पय चक्षुर्मे तर्पय श्रोत्रं मे तर्पयेति ।। १८ ।।

* पितरः शुन्धध्वमिति पाण्योरवनेजनं दक्षिणा निषिच्यानुलिप्य जपेत्।। सुचक्षा अहमक्षीभ्यां भूयासँग् सुवर्चा मुखेन । सुश्रुत्कर्णाभ्यां भूयासमिति ।। १९ ।।

* अहतं वासो धौतं वाऽमौत्रेणाच्छादयीत । परिधास्यै यशोधास्यै दीर्घायुत्वाय जरदष्टिरस्मि । शतं च जीवामि शरदः पुरूची रायस्पोष मभिसंव्ययिष्य इति ।। २० ।।

* अथोत्तरीयम् । यशसा मा द्यावापृथिवी यशसेन्द्राबृहस्पती । यशो भगश्च मा विन्दद्यशो मा प्रतिपद्यतामिति ।। २१ ।।

* एकञ्चेत्पूर्वस्योत्तरवर्गेण प्रच्छादयीत ।। २२ ।।

* सुमनसः प्रतिगृह्णाति(मि) । या आहरज्जमदग्निः श्रद्धायै मेधायै कामायेन्द्रियाय । ता अहं प्रतिगृह्णामि यशसा च भगेन चेति ।। २३ ।।

* अथावबध्नीते- यद्यशोप्सरसामिन्द्रश्चकार विपुलं पृथु । तेन सङ्ग्रथिताः सुमनस आबध्नामि यशो मयीति ।। २४ ।।

* उष्णीषेण शिरो वेष्टयते- युवा सुवासा इति ।। २५ ।।

* अलङ्करणमसि भूयोऽलङ्करणं भूयादिति कर्णवेष्टकौ ।। २६ ।।
* वृत्रस्येत्यङ्क्तेऽक्षिणी ।। २७ ।।
* रोचिष्णुरसीत्यात्मानमादर्शे प्रेक्षते ।। २८ ।।
* छत्रं प्रतिगृह्णाति । बृहस्पतेश्छदिरसि पाप्मनो मामन्तर्धेहि तेजसो यशसो माऽन्तर्धेहीति ।। २९ ।।
* प्रतिष्ठेस्थो विश्वतो मा पातमित्युपानहौ प्रतिमुञ्चते ।। ३० ।।
* विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यस्परिपाहि सर्वत इति वैणवं दण्डमादत्ते ।। ३१ ।।
* दन्तप्रक्षालनादीनि नित्यमपि वासश्छत्रोपानहश्चापूर्वाणि चेन्मन्त्रः ।। ३२ ।।

सप्तमी कण्डिका

-: स्नातकस्य यमाः :-

* स्नातस्य यमान्वक्ष्यामः ।। १ ।।
* कामादितरः ।। २ ।।
* नृत्यगीतवादित्राणि न कुर्यान्न च गच्छेत् ।। ३ ।।
* कामं तु गीतं गायति वैव गीते वा रमत इति श्रुतेर्ह्यपरम् ।। ४ ।।
* क्षेमे नक्तं ग्रामान्तरं न गच्छेन्न च धावेत् ।। ५ ।।
* उदपानावेक्षण-वृक्षारोहण-फलप्रपतन-सन्धिसर्पण-विवृतस्नान-विषम-लङ्घन-शुक्तवदन-सन्ध्यादित्यप्रेक्षण-भैक्षणानि न कुर्यात् । न ह वै स्नात्वा भिक्षेतापह वै स्नात्वा भिक्षां जयतीति श्रुतेः ।। ६ ।।
* वर्षत्यपा(प्रा)वृतो व्रजेत् अयं मे वज्रः पाप्मानमपहनदिति ।। ७ ।।
* अप्स्वात्मानं नावेक्षेत ।। ८ ।।

* अजातलोम्नीं विपुँग्(ण्डं)सींग् षण्ढं च नोपहसेत् ।। ९ ।।
* गर्भिणीं विजन्येति ब्रूयात् ।। १ ०।।
* सकुलमिति नकुलम् ।। ११ ।।
* भगालमिति च कपालम् ।। १२ ।।
* मणिधनुरितीन्द्रधनुः ।। १३ ।।
* गां धयन्तीं परस्मै नाचक्षीत ।। १४ ।।
* उर्वरायामनन्तर्हितायां भूमावुत्सर्पंग् स्तिष्ठन्न मूत्रपुरीषे कुर्यात् ।। १५ ।।
* स्वयं प्रशीर्णेन काष्ठेन गुदं प्रमृजीत ।। १६ ।।
* विकृतं वासो नाच्छादयीत ।। १७ ।।
* दृढव्रतो वधत्रः स्यात् सर्वत आत्मानं गोपायेत् सर्वेषां मित्रमिव (शुक्रियमध्येषमाणः) ।। १८ ।।

अष्टमी कण्डिका

-: स्नातकस्य त्रिरात्रव्रतम् :-

* तिस्रो रात्रीर्व्रतं चरेत् ।। १ ।।
* अमाँग्साश्यमृण्म(न्म)यपायी ।। २ ।।
* स्त्रीशूद्रशवकृष्णशकुनिशुनां चादर्शनमसम्भाषा च तैः ।। ३ ।।
* शवशूद्रसूतकान्नानि च नाद्यात् ।। ४ ।।
* मूत्रपुरीषे ष्ठीवनं चातपे न कुर्यात्सूर्याच्चात्मानं नान्तर्दधीत ।। ५ ।।
* तप्तेनोदकार्थान्कुर्वीत ।। ६ ।।
* अवज्योत्य रात्रौ भोजनम् ।। ७ ।।
* सत्यवदनमेव वा ।। ८ ।।
* दीक्षितोऽप्यातपादीनि कुर्यात्प्रवर्ग्यवाँश्चेत् ।। ९ ।।

नवमी कण्डिका

-: पञ्चमहायज्ञाः :-

* अथातः पञ्च महायज्ञाः ।। १ ।।
* वैश्वदेवादन्नात्पर्युक्ष्य स्वाहाकारैर्जुहुयाद् ब्रह्मणे प्रजापतये गृह्याभ्यः कश्यपायानुमतय इति ।। २ ।।
* भूतगृह्येभ्यो मणिके त्रीन् पर्जन्यायाद्भ्यः पृथिव्यै ।। ३ ।।
* धात्रे विधात्रे च द्वार्ययोः ।। ४ ।।
* प्रतिदिशं वायवे दिशां च ।। ५ ।।
* मध्ये त्रीन्ब्रह्मणेऽन्तरिक्षाय सूर्याय ।। ६ ।।
* विश्वेभ्यो देवेभ्यो विश्वेभ्यश्च भूतेभ्यस्तेषामुत्तरतः ।। ७ ।।
* उषसे भूतानां च पतये परम् ।। ८ ।।
* पितृभ्यः स्वधा नम इति दक्षिणतः ।। ९ ।।
* पात्रं निर्णिज्योत्तरापरस्यां दिशि निनयेद्यक्ष्मैतत्त इति ।। १० ।।
* उद्धृत्याग्रं ब्राह्मणायावनेज्य दद्याद्धन्तत इति ।। ११ ।।
* यथाऽर्हं भिक्षुकानतिथींश्च सम्भजेरन् ।। १२ ।।
* बालज्येष्ठा गृह्या यथार्हमश्नीयुः ।। १३ ।।
* पश्चाद् गृहपतिः पत्नी च ।। १४ ।।
* पूर्वो वा गृहपतिः । तस्मादु स्वादिष्ठं(द्विष्टं) गृहपतिः पूर्वोऽतिथिभ्योऽश्नीयादिति श्रुतेः ।। १५ ।।
* अहरहः स्वाहा कुर्यादन्नाभावे केनचिदाकाष्ठाद्देवेभ्यः पितृभ्यो मनुष्येभ्यश्चोदपात्रात् ।। १६ ।।

-: धर्मजिज्ञासा :-

* अथातो धर्मजिज्ञासा ।। १ ।।
* केशान्तादूर्ध्वमपत्नीक उत्सन्नाग्निरनग्निको वा प्रवासी ब्रह्मचारी वान्वग्निरिति ग्रामाग्निमाहृत्य पृष्ठो दिवीत्यधिष्ठाप्य त्रिभिश्च सावित्रैः प्रज्वाल्य ताँग् सवितुस्तत्सवितुर्विश्वानि देव सवितरिति पूर्ववदक्षतैर्हुत्वा ।। २ ।।
* पाकं चेत्तत्र वैश्वदेवं ब्रह्मणे प्रजापतये गृह्याभ्यः कश्यपायानुमतये विश्वेभ्यो देवेभ्योऽग्नये स्विष्टकृत इति ।। ३ ।।
* उपस्पृश्य पूर्ववद् बलिकर्म, एवं कृते न वृथा पाको भवति ।। ४ ।।
* वृथापाकं पचेन्न वृथापाकमश्नीयात् ।। ५ ।।
* अत्र पिण्डपितृयज्ञः पक्षादाग्रयणानि कुर्यात् ।। ६ ।।

दशमी कण्डिका

-: अध्यायोपाकर्म :-

* अथातोऽध्यायोपाकर्म ।। १ ।।
* ओषधीनां प्रादुर्भावे श्रवणेन श्रावण्यां पौर्णमास्याँग् श्रावणस्य पञ्चमींग् हस्तेन वा ।। २ ।।
* आज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति ।। ३ ।।
* पृथिव्या अग्नय इत्यृग्वेदे ।। ४ ।।
* अन्तरिक्षाय वायव इति यजुर्वेदे ।। ५ ।।
* दिवे सूर्यायेति सामवेदे ।। ६ ।।
* दिग्भ्यश्चन्द्रमस इत्यथर्ववेदे ।। ७ ।।
* ब्रह्मणे छन्दोभ्यश्चेति सर्वत्र ।। ८ ।।

* प्रजापतये देवेभ्य ऋषिभ्यः श्रद्धायै मेधायै सदसस्पतयेऽनुमतय इति च।। ९ ।।

* एतदेव व्रतादेशनविसर्गेषु ।। १० ।।

* सदसस्पतिमित्यक्षतधानास्त्रिः ।। ११ ।।

* सर्वेऽनुपठेयुः ।। १२ ।।

* हुत्वाहुत्वौदुम्बर्यस्तिस्रस्तिस्रः समिध आदध्युरार्द्राः सपलाशा घृताक्ताः सावित्र्या ।। १३ ।।

* ब्रह्मचारिणश्च पूर्वकल्पेन ।। १४ ।।

* शन्नो भवन्त्वित्यक्षतधाना अखादन्तः प्राश्नीयुः ।। १५ ।।

* दधिक्राव्ण इति दधि भक्षयेयुः ।। १६ ।।

* स यावन्तं गणमिच्छेत्तावतस्तिलानाकर्षफलकेन जुहुयात्सावित्र्या शुक्रज्योतिरित्यनुवाकेन वा ।। १७ ।।

* प्राशनान्ते प्रत्यङ्मुखेभ्य उपविष्टेभ्य ॐकारमुक्त्वा त्रिश्च सावित्री-मध्यायादीन् प्रब्रूयात्।। १८ ।।

* ऋषिमुखानि बह्वृचानाम्।। १९ ।।

* पर्वाणि छन्दोगानाम् ।। २०।।

* सूक्तान्यथ र्वणानाम् ।। २१ ।।

* सर्वे जपन्ति सहनोऽस्तु सहनोऽवतु सहन इदं वीर्यवदस्तु ब्रह्म। इन्द्रस्तद्वेद येन यथा न विद्विषामह इति ।। २२ ।।

* त्रिरात्रं नाधीयीरन् ।। २३ ।।

* लोमनखानामनिकृन्तनम् ।। २४ ।।

* एके प्रागुत्सर्गात् ।। २५ ।।

एकादशी कण्डिका

-: अनध्यायनिरूपणम् :-

* वातेऽमावास्यायाँग् सर्वानध्यायः ।। १ ।।

* श्राद्धाशने चोल्कावस्फूर्जद् भूमिचलनाग्न्युत्पातेष्वृतुसन्धिषु चाकालम् ।। २ ।।

* उत्सृष्टेष्वभ्रदर्शने सर्वरूपे च त्रिरात्रं त्रिसन्ध्यं वा ।। ३ ।।

* भुक्त्वाऽऽर्द्रपाणिरुदके निशायाँग् सन्धिवेलयोरन्तः शवे ग्रामेऽन्तर्दिवाकीर्त्ये ।। ४ ।।

* धावतोऽभिशस्तपतितदर्शनाश्चर्याभ्युदयेषु च तत्कालम् ।। ५ ।।

* नीहारे वादित्रशब्द आर्तस्वने ग्रामान्ते श्मशाने श्वगर्दभोलूकशृगालसामशब्देषु शिष्टाचरिते च तत्कालम् ।। ६ ।।

* गुरौ प्रेतेऽपोभ्यवेयाद्दशरात्रं चोपरमेत् ।। ७ ।।

* सतानूनप्त्रिणि सब्रह्मचारिणि च त्रिरात्रम् ।। ८ ।।

* एकरात्रमसब्रह्मचारिणि ।। ९ ।।

* अर्धषष्ठान्मासानधीत्योत्सृजेयुः ।। १० ।।

* अर्धसप्तमान्वा ।। ११ ।।

* अथेमामृचं जपन्ति उभाकवी युवा यो नो धर्मः परापतत्। परिसख्यस्य धर्मिणो विसख्यानि विसृजामह इति ।। १२ ।।

* त्रिरात्रँग् सहोष्य विप्रतिष्ठेरन् ।। १३ ।।

द्वादशी कण्डिका

-: अध्यायोत्सर्गकर्म :-

* पौषस्य रोहिण्यां मध्यमायां वाऽष्टकायामध्यायानुत्सृजेरन् ।। १ ।।
* उदकान्तं गत्वाद्भिर्देवाँश्छन्दाँग् सि वेदानृषीन्पुराणाचार्यान् गन्धर्वानितराचार्यान्त्संवत्सरं च सावयवं पितॄनाचार्यान्स्वाँश्च तर्पयेयुः ।। २ ।।
* सावित्रीं चतुरनुद्रुत्य विरताः स्म इति प्रब्रूयुः ।। ३ ।।
* क्षपणं प्रवचनं च पूर्ववत् ।। ४ ।।

त्रयोदशी कण्डिका

-: लाङ्गलयोजनम् :-

* पुण्याहे लाङ्गलयोजनं ज्येष्ठया वेन्द्रदैवत्यम् ।। १ ।।
* इन्द्रं पर्जन्यमश्विनौ मरुत उदलाकाश्यपँग् स्वातिकारींग् सीतामनुमतिं च दध्ना तण्डुलैर्गन्धैरक्षतैरिष्ट्वाऽनडुहो मधुघृते प्राशयेत् ।। २ ।।
* सीरायुञ्जन्तीति योजयेत् ।। ३ ।।
* शुनँग् सुफाला इति कृषेत् फालं वाऽऽलभेत ।। ४ ।।
* नवाग्न्युपदेशाद्वपनानुषङ्गाच्च ।। ५ ।।
* अग्र्यमभिषिच्याकृष्टं तदाकृषेयुः ।। ६ ।।
* स्थालीपाकस्य पूर्ववद्देवता यजेदुभयोर्व्रीहियवयोः प्रवपन्सीतायज्ञे च ।। ७ ।।
* ततो ब्राह्मणभोजनम् ।। १८ ।।

चतुर्दशी कण्डिका

-: श्रवणाकर्म :-

* अथातः श्रवणाकर्म ।। १ ।।
* श्रावण्यां पौर्णमास्याम् ।। २ ।।
* स्थालीपाकँग् श्रपयित्वाऽक्षतधानाश्चैककपालं पुरोडाशं धानानां भूयसीः पिष्ट्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीः जुहोति ।। ३ ।।
* अपश्वेतपदाजहि पूर्वेण चापरेण च । सप्त च वारुणीरिमाः प्रजाः सर्वाश्च राजबान्धवैः स्वाहा ।। ४ ।।
* न वै श्वेतस्याध्याचारेऽहिर्ददर्श कञ्चन । श्वेताय वैदर्व्याय नमः स्वाहेति ।। ५ ।।
* स्थालीपाकस्य जुहोति विष्णवे श्रवणाय श्रावण्यै पौर्णमास्यै वर्षाभ्यश्चेति।। ६ ।।
* धानावन्तमिति धानानाम् ।। ७ ।।
* घृताक्तान्सक्तून्त्सर्पेभ्यो जुहोति ।। ८ ।।
* आग्नेयपाण्डुपार्थिवानाँग् सर्पाणामधिपतये स्वाहा, श्वेतवायवान्तरिक्षाणाँग् सर्पाणामधिपतये स्वाहा, अभिभूः सौर्यदिव्यानाँग् सर्पाणामधिपतये स्वाहेति ।। ९ ।।
* सर्वहुतमेककपालं ध्रुवाय भौमाय स्वहेति ।। १० ।।
* प्राशनान्ते सक्तूनामेकदेशँग् शूर्पे न्युप्योपनिष्क्रम्य बहिःशालायाः स्थण्डिलमुपलिप्योल्कायां ध्रियमाणायां माऽन्तरागमतेत्युक्त्वा वाग्यतः सर्पानवनेजयति ।। ११ ।।

* अग्नेयपाण्डुपार्थिवानाँग् सर्पाणामधिपतेऽवनेनिक्ष्व श्वेतवायवान्तरिक्षाणाँग् सर्पाणामधिपतेऽवनेनिक्ष्वाभिभूः सौर्यदिव्यानाँग् सर्पाणामधिपतेऽवने-निक्ष्वेति ।। १२ ।।
* यथाऽवनिक्तं दर्व्योपघातँग् सक्तून्सर्पेभ्यो बलिंग् हरति ।। १३ ।।
* आग्नेयपाण्डुपार्थिवानाँग् सर्पाणामधिपत एष ते बलिः श्वेतवायवान्तरिक्षाणाँग् सर्पाणामधिपत एष ते बलिरभिभूः सौर्यदिव्यानाँग् सर्पाणामधिपत एष ते बलिरिति ।। १४ ।।
* अवनेज्य पूर्ववत् कङ्कतैः प्रलिखति ।। १५ ।।
* आग्नेयपाण्डुपार्थिवानाँग् सर्पाणामधिपते प्रलिखस्व श्वेतवायवान्तरिक्षाणाँग् सर्पाणा मधिपते प्रलिखस्वाभिभूः सौर्यदिव्यानाँग् सर्पाणामधिपते प्रलिखस्वेति ।। १६ ।।
* अञ्जनानुलेपनँग् स्रजश्चाञ्जस्वानुलिम्पस्व स्रजोऽपिनह्यस्वेति ।। १७ ।।
* सक्तुशेषँग् स्थण्डिले न्युप्योदपात्रेणोपनिनीयोपतिष्ठते नमोऽस्तु सर्पेभ्य इति तिसृभिः ।। १८ ।।
* स यावत्कामयेत न सर्पा अभ्युपेयुरिति तावत्सन्ततयोदधारया निवेशनम्। त्रिः परिषिञ्चन्परीयादपश्वेतपदा जहीति द्वाभ्याम् ।। १९ ।।
* दर्वीं शूर्पं प्रक्षाल्य प्रतप्य प्रयच्छति ।। २० ।।
* द्वारदेशे मार्जयन्त आपोहिष्ठेति तिसृभिः ।। २१ ।।
* अनुगुप्तमेतँग् सक्तुशेषं निधाय ततोऽस्तमितेऽस्तमितेऽग्निं परिचर्य दर्व्योपघातँग् सक्तून्सर्पेभ्यो बलिंग् हरेदाग्रहायण्याः ।। २२ ।।
* तँग् हरन्तं नान्तरेण गच्छेयुः ।। २३ ।।

* दर्व्याचमनं प्रक्षाल्य निदधाति ।। २४ ।।
* धाना प्राश्नन्त्यसँग् स्यूताः ।। २५ ।।
* ततो ब्राह्मणभोजनम् ।। २६ ।।

पञ्चदशी कण्डिका

-: इन्द्रयज्ञः :-

* प्रौष्ठपद्यामिन्द्रयज्ञः ।। १ ।।
* पायसमैन्द्रँग् श्रपयित्वाऽपूपाश्चापूपैः स्तीर्त्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुती र्जुहोतीन्द्रायेन्द्राण्या अजायैकपदेऽहिर्बुध्न्याय प्रौष्ठपदाभ्यश्चेति ।। २ ।।
* प्राशनान्ते मरुद्भ्यो बलिंग् हरत्यहुतादो मरुत इति श्रुतेः ।। ३ ।।
* आश्वत्थेषु पलाशेषु मरुतोऽश्वत्थे तस्थुरिति वचनात् ।। ४ ।।
* शुक्रज्योतिरितिप्रतिमन्त्रम् ।। ५ ।।
* विमुखेन च ।। ६ ।।
* मनसा ।। ७ ।।
* नामान्येषामेतानीति श्रुतेः ।। ८ ।।
* इन्द्रं दैवीरिति जपति ।। ९ ।।
* ततो ब्राह्मणभोजनम् ।। १० ।।

षोडशी कण्डिका

-: पृषातककर्म :-

* आश्वयुज्यां पृषातकाः ।। १ ।।
* पायसमैन्द्रँ श्रपयित्वा दधिमधुघृतमिश्रं जुहोतीन्द्रायेन्द्राण्या अश्विभ्यामाश्वयुज्यै पौर्णमास्यै शरदे चेति ।। २ ।।

* प्राशनान्ते दधिपृषातकमञ्जलिना जुहोति ऊनं मे पूर्यतां पूर्णं मे मा व्यगात्स्वाहेति ।। ३ ।।

* दधिमधुघृतमिश्रममात्या अवेक्षन्त आयात्विन्द्र इत्यनुवाकेन ।। ४ ।।

* मातृभिर्वत्सान्सँग्सृज्य ताँग् रात्रिमाग्रहायणीं च ।। ५ ।।

* ततो ब्राह्मणभोजनम् ।। ६ ।।

सप्तदशी कण्डिका

-: सीतायज्ञः :-

* अथ सीतायज्ञः ।। १ ।।

* व्रीहियवानां यत्र यत्र यजेत तन्मयँग् स्थालीपाकँग् श्रपयेत् ।। २ ।।

* कामादीजानोऽन्यत्रापि व्रीहियवयोरेवान्यतरँग् स्थालीपाकँग् श्रपयेत् ।। ३ ।।

* न पूर्वचोदितत्वात्सन्देहः ।। ४ ।।

* असम्भवाद्विनिवृत्तिः ।। ५ ।।

* क्षेत्रस्य पुरस्तादुत्तरतो वा शुचौ देशे कृष्टे फलानुपरोधेन ।। ६ ।।

* ग्रामे वोभयसम्प्रयोगादविरोधात् ।। ७ ।।

* यत्र श्रपयिष्यन्नुपलिप्त उद्धृ(द्ध)तावोक्षितेऽग्निमुपसमाधाय तन्मिश्रैर्दर्भैः स्तीर्त्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति ।। ८ ।।

* पृथिवी द्यौः प्रदिशो दिशो यस्मै द्युभिरावृताः तमिहेन्द्रमुपह्वये शिवा नः सन्तु हेतयः स्वाहा। यन्मे किञ्चिदुपेप्सितमस्मिन्कर्मणि वृत्रहन् । तन्मे सर्वंग् समृध्यतां जीवतः शरदः शतँग् स्वाहा । सम्पत्तिर्भूतिर्भूमिर्वृष्टिर्ज्यैष्ठ्यँग् श्रैष्ठ्यँग् श्रीः प्रजामिहावतु स्वाहा । यस्या भावे

वैदिकलौकिकिकानां भूतिर्भवति कर्मणाम्। इन्द्रपत्नीमुपह्वये सीताँग् सा मे त्वन्नपायिनी भूयात् कर्मणि कर्मणि स्वाहा ।। अश्वावती गोमती सूनृतावती बिभर्ति या प्राणभृतो अतन्द्रिता। खलमालिनीमुर्वरामस्मिन्कर्मण्युपह्वये ध्रुवाँग् सा मे त्वनपायिनी भूयात्स्वाहेति ।। ९ ।।

* स्थालीपाकस्य जुहोति सीतायै यजायै शमायै भूत्या इति ।। १० ।।

* मन्त्रवत्प्रदानमेकेषाम् ।। ११ ।।

* स्वाहाकारप्रदाना इति श्रुतेर्विनिवृत्तिः ।। १२ ।।

* स्तरणशेष (कुशे? कूर्चे)षु सीतागोप्तृभ्यो बलिंग् हरति पुरस्ताद्ये त आसते सुधन्वानो निषङ्गिगणः । ते त्वा पुरस्ताद् गोपायन्त्वप्रमत्ता अनपायिनो नम एषां करोम्यहं बलिमेभ्यो हरामीममिति ।। १३ ।।

* अथ दक्षिणतोऽनिमिषा वर्मिण आसते । ते त्वा दक्षिणतो गोपायन्त्वप्रमत्ता अनपायिनो नम एषां करोम्यहं बलिमेभ्यो हरामीममिति ।। १४ ।।

* अथ पश्चात् आभुवः प्रभुवो भूतिर्भूमिः पार्ष्णिः शुनङ्कुरिः । ते त्वा पश्चाद् गोपायन्त्वप्रमत्ता अनपायिनो नम एषां करोम्यहं बलिमेभ्यो हरामीममिति ।। १५ ।।

* अथोत्तरतो भीमा वायुसमा जवे । ते त्वोत्तरतः क्षेत्रे खले गृहेऽध्वनि गोपायन्त्वप्रमत्ता अनपायिनो नम एषां करोम्यहं बलिमेभ्यो हरामीममिति ।। १६ ।।

* प्रकृतादन्यस्मादाज्यशेषेण च पूर्ववद् बलिकर्म ।। १७ ।।

* स्त्रियश्चोपयजेरन्नाचरितत्वात् ।। १८ ।।

* सँग् स्थिते कर्मणि ब्राह्मणान् भोजयेत् सँग् स्थिते कर्मणि ब्राह्मणान्भोजयेत् ।। १९ ।।

।। इति द्वितीयकाण्डं समाप्तम् ।।

तृतीयकाण्डम्

प्रथमा कण्डिका

-: नवान्नप्राशनम् :-

* अनाहिताग्नेर्नवप्राशनम् ।। १ ।।

* नवँग् स्थालीपाकँग् श्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुती(:) जुहोति। शतायुधाय शतवीर्याय शतोतये अभिमातिषाहे । शतं यो नः शरदोऽजीजानिन्द्रो नेषदति दुरितानि विश्वा स्वाहा। ये चत्वारः पथयो देवयाना अन्तराद्यावापृथिवी वियन्ति। तेषां योऽज्यानिमजी जिमावहात्तस्मै नो देवाः परिधत्तेह सर्वे स्वाहेति ।। २ ।।

* स्थालीपाकस्याग्रयणदेवताभ्यो हुत्वा जुहोति स्विष्टकृते च । स्विष्टमग्ने अभितत् पृणीहि विश्वाँष्ट्य देवः पृतना अविष्यत् । सुगन्नु पन्थां प्रदिशन्न एहि ज्योतिष्मद्ध्येह्यजरन्न आयुः स्वाहेति ।। ३ ।।

* अथ प्राश्नाति । अग्निः प्रथमः प्राश्नातु स हि वेद यथा हविः। शिवा अस्मभ्यमोषधीः कृणोतु विश्व चर्षणिः । भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवास्त्वयावशेन समशीमहित्वा । स नो मयोऽभूः पितो आविशस्व शन्तोकाय तनुवे स्योन इति ।। ४ ।।

* अन्नपतीयया वा ।। ५ ।।

* अथ यवानामेतमुत्यं मधुना संय्युतम् । यवँग् सरस्वत्या अधिवनाय चकृषुः इन्द्र आसीत्सीरपतिः शतक्रतुः कीनाशा आसन्मरुतः सुदानव इति ।। ६ ।।

* ततो ब्राह्मणभोजनम् ।। ७ ।।

द्वितीया कण्डिका

-: आग्रहायणीकर्म :-

* मार्गशीर्ष्यां पौर्णमास्यामाग्रहायणी कर्म ।। १ ।।
* स्थालीपाकँग् श्रपयित्वा श्रवणवदाज्याहुतीः हुत्वाऽपरा जुहोति । यां जनाः प्रतिनन्दन्ति रात्रीं धेनुमिवायतीम् । सम्वत्सरस्य या पत्नी सा नो अस्तु सुमङ्गली स्वाहा। सम्वत्सरस्य प्रतिमा या ताँग् रात्रीमुपास्महे । प्रजाँग् सुवीर्यां कृत्वा दीर्घमायुर्व्यश्नवै स्वाहा। सम्वत्सराय परिवत्सराये दावत्सरायेद्वत्सराय वत्सराय कृणुते बृहन्नमः। तेषां वयँग् सुमतौ यज्ञियानां ज्योग्जीता अहताः स्याम स्वाहा। ग्रीष्मो हेमन्त उतनो वसन्तः शिवा वर्षा अभया शरन्नः। तेषामृतूनाँग् शतशारदानां निवात एषामभये वसेम स्वाहेति ।। २ ।।
* स्थालीपाकस्य जुहोति । सोमाय मृगशिरसे मार्गशीर्ष्यै पौर्णमास्यै हेमन्ताय चेति ।। ३ ।।
* प्राशनान्ते सक्तुशेषँ शूर्पे न्युप्योपनिष्क्रमणप्रभृत्यामार्जनात् ।। ४ ।।
* मार्जनान्त उत्सृष्टो बलिरित्याह ।। ५ ।।
* पश्चादग्नेः स्रस्तरमास्तीर्याहतं च वास आप्लुता अहतवाससः प्रत्यव रोहन्ति दक्षिणतः स्वामी जायोत्तरा यथा कनिष्ठमुत्तरतः ।। ६ ।।
* दक्षिणतो ब्रह्माणमुपवेश्योत्तरतः उदपात्रँग् शमीशाखासीतालोष्ठाश्मनो निधायाग्निमीक्षमाणो जपति। अयमग्निर्वीरतमोऽयं भगवत्तमः सहस्रसातमः। सुवीर्योऽयँग् श्रैष्ठ्यै दधातु नाविति ।। ७ ।।
* पश्चादग्नेः प्राञ्चमञ्जलिं करोति ।। ८ ।।

* दैवीं नावमिति तिसृभिः स्रस्तरमारोहन्ति ।। ९ ।।
* ब्रह्माणमामन्त्रयते ब्रह्मन्प्रत्यवरोहामेति ।। १० ।।
* ब्रह्मानुज्ञाताः प्रत्यवरोहन्ति आयुः की(र्ती? र्ति)र्यशो बलमन्नाद्यं प्रजामिति ।। ११ ।।
* उपेता जपन्ति । सुहेमन्तः सुवसन्तः सुग्रीष्मः प्रतिधीयतान्नः। शिवा नो वर्षाः सन्तु शरदः सन्तु नः शिवा इति ।। १२ ।।
* स्योना पृथिवि नो भवेति दक्षणपार्श्वैः प्राक् शिरसः सम्विशन्ति ।। १३ ।।
* उपोदुतिष्ठन्ति उदायुषा स्वायुषोत्पर्जन्यस्य वृष्ट्या पृथिव्याः सप्तधामभिरिति ।। १४ ।।
* एवं द्विरपरं ब्रह्मानुज्ञाताः ।। १५ ।।
* अधः शयीरंश्चतुरो मासान्यथेष्टं वा ।। १६ ।।

तृतीया कण्डिका

-: ऊर्ध्वमाग्रहायण्यास्तिस्रोऽष्टकाः :-

* ऊर्द्ध्वमाग्रहायण्यास्तिस्रोऽष्टकाः ।। १ ।।
* ऐन्द्री वैश्वदेवी प्राजापत्या पित्र्येति ।। २ ।।
* अपूपमाँग् सशाकैर्यथासङ्ख्यम् ।। ३ ।।
* प्रथमाऽष्टका पक्षाष्टम्याम् ।। ४ ।।
* स्थालीपाकँग् श्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति। त्रिंग् शत्स्वसार उपयन्ति निष्कृतँग् समानं केतुं प्रतिमुञ्चमानाः। ऋतूंस्तन्वते कवयः प्रजानतीर्मध्ये छन्दसः परियन्ति भास्वतीः स्वाहा । ज्योतिष्मती प्रतिमुञ्चते नभो रात्री देवी सूर्यस्य व्रतानि। विपश्यन्ति पशवो जायमाना

नानारूपा मातुरस्या उपस्थे स्वाहा। एकाष्टका तपसा तप्यमाना जजान गर्भं महिमानमिन्द्रम् । तेन दस्यून्व्यसहन्त देवा हन्ताऽसुराणामभवच्छचीभिः स्वाहा । अनानुजामनुजां मामकर्त्त सत्यं वदन्त्यन्विच्छ एतत् । भूयासमस्य सुमतौ यथा यूयमन्यावो अन्यामति मा प्रयुक्त स्वाहा। अभून्मम सुमतौ विश्ववेदा आष्ट प्रतिष्ठामविदद्धि गाधम् । भूयासमस्य सुमतौ यथा यूयमन्यावो अन्यामति मा प्रयुक्त स्वाहा। पञ्च व्युष्टीरनु पञ्चदोहा गां पञ्चनाम्नीमृतवोऽनु पञ्च। पञ्चदिशः पञ्चदशेन क्लृप्ताः समानमूर्ध्नी रधिलोकमेकँग् स्वाहा। ऋतस्य गर्भः प्रथमा व्यूषिष्यपामेका महिमानं बिभर्ति। सूर्यस्यैका चरति निष्कृतेषु धर्मस्यैका सवितैकां नियच्छतु स्वाहा। या प्रथमा व्यौच्छत्सा शुक्र ऋषभा नभसा ज्योतिषागाद्विश्वरूपा शबली अग्निकेतुः। समानमर्थंग् स्वपश्यमाना बिभ्रती जरामजर उष आगाः स्वाहा । ऋतूनां पत्नी प्रथमेयमागादह्नां नेत्री जनित्री प्रजानाम्। एका सती बहुधोषो व्यौच्छत्साऽजीर्णा त्वं जरयसि सर्वमन्यत्स्वाहेति ।। ५ ।।

* स्थालीपाकस्य जुहोति- शान्ता पृथिवी शिवमन्तरिक्षँग् शन्नो द्यौरभयं कृणोतु । शन्नो दिशः प्रदिश आदिशो नोऽहोरात्रे कृणुतं दीर्घमायुर्व्यश्नवै स्वाहा। आपो मरीचीः परिपान्तु सर्वतो धाता समुद्रो अपहन्तु पापम् । भूतं भविष्यदकृन्तद्विश्वमस्तु मे ब्रह्माभिगुप्तः सुरक्षितः स्याँग् स्वाहा । विश्वे आदित्या वसवश्च देवा रुद्रा गोप्तारो मरुतश्च सन्तु। ऊर्जं प्रजाममृतं दीर्घमायुः प्रजापतिर्मयि परमेष्ठी दधातु नः स्वाहेति च ।। ६ ।।

* अष्टकायै स्वाहेति ।। ७ ।।

* मध्यमा गवा ।। ८ ।।

* तस्यै वपाञ्जुहोति- वह वपां जातवेदः पितृभ्य इति ।। ९ ।।

* श्वोऽन्वष्टकासु सर्वासां पार्श्वसक्थिसव्याभ्यां परिवृते पिण्डपितृयज्ञवत् ।। १० ।।
* स्त्रीभ्यश्चोपसेचनं च कर्षूषु सुरया तर्पणेन चाञ्जनानुलेपनँग् स्रजश्च ।। ११ ।।
* आचार्यायान्तेवासिभ्यश्चानपत्येभ्य इच्छन् ।। १२ ।।
* मध्यावर्षे च तुरीया शाकाष्टका ।। १३ ।।

चतुर्थी कण्डिका

-: शालाकर्म - वास्तुशान्तिः :-

* अथातः शालाकर्म ।। १ ।।
* पुण्याहे शालां कारयेत् ।। २ ।।
* तस्या अवटमभिजुहोत्यच्युताय भौमाय स्वाहेति ।। ३ ।।
* स्तम्भमुच्छ्रयति इमामुच्छ्रयामि भुवनस्य नाभिं वसोर्धारां प्रतरणीं वसूनाम्। इहैव ध्रुवां निमिनोमि शालां क्षेमे तिष्ठतु घृतमुक्षमाणा। अश्वावती गोमती सूनृतावत्युच्छ्रयस्व महते सौभगाय। आत्त्वा शिशुरा क्रन्दत्वा गावो धेनवो वाश्यमानाः। आत्वा कुमारस्तरुण आवत्सो जगदैः सह। आ त्वा परिस्रुतः कुम्भ आदध्नः कलशैरुप। क्षेमस्य पत्नी बृहती सुवासा रयिं नो धेहि सुभगे सुवीर्यम् । अश्वावद्गोमदूर्जस्वत् पर्णं वनस्पतेरिव। अभि नः पूर्यताँग् रयिरिदमनुश्रेयो वसान इति चतुरः प्रपद्यते ।। ४ ।।
* अभ्यन्तरतोऽग्निमुपसमाधाय दक्षिणतो ब्रह्माणमुपवेश्य उत्तरत उदपात्रं प्रतिष्ठाप्य स्थालीपाकँग् श्रपयित्वा निष्क्रम्य द्वारसमीपे स्थित्वा ब्रह्माणमामन्त्रयते ब्रह्मन्प्रविशामीति ।। ५ ।।

* ब्रह्मानुज्ञातः प्रविशत्यृतं प्रपद्ये शिवं प्रपद्य इति ।। ६ ।।

* आज्यँ संस्कृत्येहरतिरित्याज्याहुती हुत्वाऽपरा जुहोति। वास्तोष्पते प्रतिजानीह्यस्मान्स्वावेशो अनमीवो भवानः। यत्त्वेमहे प्रति तन्नो जुषस्व शं नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे स्वाहा।। वास्तोष्पते प्रतरणो न एधि गयस्फानो गोभिरश्वेभिरिन्द्रो। अजरासस्ते सख्ये स्याम पितेव पुत्रान्प्रति तन्नो जुषस्व शन्नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे स्वाहा। वास्तोष्पते शग्मया सँसदा ते सक्षीमहि रण्वया गातुमत्या । पाहि क्षेम उत योगे वरन्नो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः स्वाहा । अमीवहा वास्तोष्पते विश्वारूपाण्याविशन् । सखा सुशेव एधि नः स्वाहेति ।। ७ ।।

* स्थालीपाकस्य जुहोति । अग्निमिन्द्रं बृहस्पतिं विश्वान्देवानुपह्वये सरस्वतीं च वाजीं च वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा। सर्पदेवजनान्त्सर्वान् हिमवन्तँ सुदर्शनम् । वसूँश्च रुद्रानादित्यानीशानं जगदैः सह । एतान्त्सर्वान्प्रपद्येऽहं वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा । पूर्वाह्णमपराह्णं चोभौ मध्यन्दिना सह । प्रदोषमर्धरात्रं च व्युष्टां देवीं महापथाम् । एतान्त्सर्वान्प्रपद्येऽहं वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा । कर्तारं च विकर्तारं विश्वकर्माणमोषधींश्च वनस्पतीन्। एतान्त्सर्वान्प्रपद्येऽहं वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा। धातारं च विधातारं निधीनां च पतिं सह । एतान्त्सर्वान् प्रपद्येऽहं वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा। स्योनँ शिवमिदं वास्तु दत्तं ब्रह्मप्रजापती । सर्वाश्च देवताः स्वाहेति ।। ८ ।।

* प्राशनान्ते काँग् स्य सम्भारानौप्यौदुम्बरपलाशानि ससुराणि शाड्वलं गोमयं दधिमधुघृतं कुशान्यवाँ श्चासनोपस्थानेषु प्रोक्षेत् ।। ९ ।।

* पूर्वे सन्धावभिमृशति । श्रीश्च त्वा यशश्च पूर्वे सन्धौ गोपायेतामिति ।। १० ।।

* दक्षिणे सन्धावभिमृशति । यज्ञश्च त्वा दक्षिण च दक्षिणे सन्धौ गोपायेतामिति ।। ११ ।।

* पश्चिमे सन्धावभिमृशति । अन्नं च त्वा ब्राह्मणाश्च पश्चिमे सन्धौ गोपायेतामिति ।। १२ ।।

* उत्तरे सन्धावभिमृशति । ऊर्क् च त्वा सूनृता चोत्तरे सन्धौ गोपायेतामिति ।। १३ ।।

* निष्क्रम्य दिश उपतिष्ठते । केता च मा सुकेता च पुरस्ताद्गोपायेतामित्यग्निर्वै केतादित्यः सुकेता तौ प्रपद्ये ताभ्यां नमोऽस्तु तौ मा पुरस्ताद्गोपायेतामिति ।। १४ ।।

* अथ दक्षिणतो गोपायमानं च मारक्षमाणा च दक्षिणतो गोपायेतामित्यहर्वै गोपायमानठँ रात्री रक्षमाणा ते प्रपद्ये ताभ्यां ते मा दक्षिणतो गोपायेतामिति ।। १५ ।।

* अथ पश्चात् दीदिविश्च मा जागृविश्च पश्चादगोपायेतामित्यन्नं वै दीदिविः प्राणो जागृविस्तौ प्रपद्ये ताभ्यां नमोऽस्तु तौ मा पश्चाद्गोपायेतामिति ।। १६ ।।

* अथोत्तरतोऽस्वप्नश्च मानवद्राणश्चोत्तरतो गोपायेतामिति चन्द्रमा वा अस्वप्नो वायुरनवद्राणस्तौ प्रपद्ये ताभ्यां नमोऽस्तु तौ मोत्तरतो गोपायेतामिति ।। १७ ।।

* निष्ठितां प्रपद्यते धर्मस्थूणा राजँग् श्रीस्तूपमहोरात्रे द्वारफलके । इन्द्रस्य गृहावसुमन्तो वरूथिनस्तानहं प्रपद्ये सह प्रजया पशुभिः सह । यन्मे

किञ्चिदस्त्युपहूतः सर्वगणसखाय साधु संवृतः । तां त्वा शालेऽरिष्टवीरा गृहान्नः सन्तु सर्वत इति ।। १८ ।।

* ततो ब्राह्मणभोजनम् ।। १९ ।।

पञ्चमी कण्डिका

-: मणिकावधानम् :-

* अथातो मणिकावधानम् ।। १ ।।
* उत्तरपूर्वस्यां दिशि यूपवदवटं खात्वा कुशानास्तीर्याक्षतानरिष्टकां (सुमनसः कपर्दिकान्)श्चान्यानि चाभिमङ्गलानि तस्मिन् मिनोति, मणिकँ समुद्रोऽसीति ।। २ ।।
* अप आसिञ्चति । आपो रेवतीः क्षयथा हि वस्वः क्रतुं च भद्रं बिभृथामृतञ्च। रायश्च स्थ स्वपत्यस्य पत्नी सरस्वती तद्गृणते वयोधादिति ।। ३ ।।
* आपो हिष्ठेति च तिसृभिः ।। ४ ।।
* ततो ब्राह्मणभोजनम् ।। ५ ।।

षष्ठी कण्डिका

-: शीर्षरोगभेषजम् :-

* अथातः शीर्षरोगभेषजम् ।। १ ।।
* पाणी प्रक्षाल्य भ्रुवौ मिमार्ष्टि । चक्षुर्भ्यांग् श्रोत्राभ्यां गोदानाच्छुबुकादधि । यक्ष्मँ शीर्षण्यँ रराटाद्विवृहामीममिति ।। २ ।।
* अर्द्धं चेदवभेदकविरूपाक्षश्वेतपक्षमहायशः। अथो चित्रपक्षशिरो माष्या (स्या)भिताप्सीदिति ।। ३ ।।
* क्षेम्यो ह्येव भवति ।। ४ ।।

सप्तमी कण्डिका

-: उतूलपरिमेहः :-

* उतूलपरिमेहः ।। १ ।।

* स्वपतो जीवविषाणे स्वं मूत्रमासिच्यापसलवि त्रिः परिषिञ्चन्परीयात् । परि त्वा गिरेरह परिमातुः परिस्वसुः परिपित्रोश्च भ्रात्रोश्च सख्येभ्यो विसृजाम्यहम्। उतूलपरिमीढोऽसि परिमीढः क्व गमिष्यसीति।। २ ।।

* स यदि भ्रम्याद्वावाग्निमुपसमाधाय घृताक्तानि कुशेण्ड्वानि जुहुयात्। परि त्वा ह्वलनो ह्वलनिर्वृत्तेन्द्रवीरुधः।। इन्द्रपाशेन सित्वा मह्यं मुक्त्वाऽथान्यमानयेदिति ।। ३ ।।

* क्षेम्यो ह्येव भवति ।। ४ ।।

अष्टमी कण्डिका

-: शूलगवः :-

* शूलगवः ।। १ ।।

* स्वर्ग्यः पशव्यः पुत्र्यो धन्यो यशस्य आयुष्यः ।। २ ।।

* औपासनमरण्यँ हृत्वा वितानँ साधयित्वा रौद्रं पशुमालभेत ।। ३ ।।

* साण्डम् ।। ४ ।।

* गौर्वा शब्दात् ।। ५ ।।

* वपाँग् श्रपयित्वा स्थालीपाकमवदानानि च रुद्राय वपामन्तरिक्षाय वसाँग् स्थालीपाकमिश्रान्यवदानानि जुहोत्यग्नये रुद्राय शर्वाय पशुपतये उग्रायाशनये भवाय महादेवायेशानायेति च ।। ६ ।।

* वनस्पतिस्विष्टकृदन्ते ।। ७-८ ।।

* दिग्व्याघारणम् ।। ९ ।।

* व्याघारणान्ते पत्नीः संय्याजतन्तीन्द्राण्यै रुद्राण्यै शर्वाण्यै भवान्या अग्निं गृहपतिमिति ।। १० ।।

* लोहितं पालाशेषु कूर्चेषु रुद्राय सेनाभ्यो बलिं हरति- यास्ते रुद्र पुरस्तात्सेनास्ताभ्य एष बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्र दक्षिणतः सेनास्ताभ्य एष बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्र पश्चात्सेनास्ताभ्य एष बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्रोत्तरतः सेनास्ताभ्य एष बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्रोपरिष्टात्सेनास्ताभ्य एष बलिस्ता भ्यस्ते नमो यास्ते रुद्राधस्तात् सेनास्ताभ्य एष बलिस्ताभ्यस्ते नम इति ।। ११ ।।

* ऊवध्यं लोहितलिप्तमग्नौ प्रास्यत्यधो वा निखनति ।। १२ ।।

* अनुवातं पशुमवस्थाप्य रुद्रैरुपतिष्ठते प्रथमोत्तमाभ्यां वानुवाका-भ्याम् ।। १३ ।।

* नैतस्य पशोर्ग्रामँ हरन्ति ।। १४ ।।

* एतेनैव गोयज्ञो व्याख्यातः ।। १५ ।।

* पायसेनानर्थलुप्तः ।। १६ ।।

* तस्य तुल्यवया गौर्दक्षिणा ।। १७ ।।

नवमी कण्डिका

-: वृषोत्सर्गः :-

* अथ वृषोत्सर्गः ।। १ ।।

* गोयज्ञेन व्याख्यातः ।। २ ।।

* कार्तिक्यां पौर्णमास्याँग् रेवत्यां वाश्वयुजस्य ।। ३ ।।

* मध्येगवाँग् सुसमिद्धमग्निं कृत्वाज्यँ संस्कृत्येहरतिरिति षट् जुहोति प्रतिमन्त्रम् ।। ४ ।।
* पूषा गा अन्वेतु नः पूषा रक्षत्वर्वतः । पूषा वाजँ सनोतु नः स्वाहा, इति पौष्णस्य जुहोति ।। ५ ।।
* रुद्रान् जपित्वैकवर्णं द्विवर्णं वा यो वा यूथं छादयति यं वा यूथं छादयेद्रोहितो वैव स्यात्सर्वाङ्गैरुपेतो जीववत्सायाः पयस्विन्याः पुत्रो यूथे च रूपस्वित्तमः स्यात्तमलङ्कृत्य यूथे मुख्याश्चतस्रो वत्सतर्य स्ताश्चालङ्कृत्य एतं युवानं पतिं वो ददामि तेन क्रीडन्तीश्चरथ प्रियेण। मानः साप्तजनुषाऽ सुभगा रायस्पोषेण समिषा मदेमेत्येतयैवोत्सृजेरन् ।। ६ ।।
* वत्सतरीणां मध्यगतः नभ्यस्थमभिमन्त्रयते मयोभूरित्यनुवाक-शेषेण ।। ७ ।।
* सर्वासां पयसि पायसँग् श्रपयित्वा ब्राह्मणान्भोजयेत् ।। ८ ।।
* पशुमप्येके कुर्वन्ति ।। ९ ।।
* तस्य शूलगवेन कल्पो व्याख्यातः ।। १० ।।

दशमी कण्डिका

-: उदककर्म - दाहविधिः :-

* अथोदककर्म ।। १ ।।
* अद्विवर्षे प्रेते मातापित्रोराशौचम् ।। २ ।।
* शौचमेवेतरेषाम् ।। ३ ।।
* एकरात्रं त्रिरात्रं वा ।। ४ ।।

* शरीरमदग्ध्वा निखनन्ति ।। ५ ।।

* अन्तःसूतके चेदोत्थानादाशौचँ सूतकवत् ।। ६ ।।

* नात्रोदककर्म ।। ७ ।।

* द्विवर्षप्रभृति प्रेतमाश्मशानात्सर्वेऽनुगच्छेयुः ।। ८ ।।

* यमगाथां गायन्तो यमसूक्तं च जपन्त इत्येके ।। ९ ।।

* यद्युपेतो भूमिजोषणादिसमानमाहिताग्नेरोदकान्तस्य गमनात् ।। १० ।।

* शालाग्निना दहन्त्येनमाहितश्चेत् ।। ११ ।।

* तूष्णीं ग्रामाग्निनेतरम् ।। १२ ।।

* संयुक्तं मैथुनं वोदकं याचेरन्नुदकं करिष्यामह इति ।। १३ ।।

* कुरुध्वं मा चैवं पुनरित्यशतवर्षे प्रेते ।। १४ ।।

* कुरुध्वमित्येवेतरस्मिन् ।। १५ ।।

* सर्वे ज्ञातयोऽपोभ्यवयन्त्यासप्तमात्पुरुषाद्दशमाद्वा ।। १३ ।।

* समानग्रामवासे यावत्सम्बन्धमनुस्मरेयुः ।। १७ ।।

* एकवस्त्राः प्राचीनावीतिनः ।। १८ ।।

* सव्यस्यानामिकयाऽपनोद्यापनः शोशुचदघमिति ।। १९ ।।

* दक्षिणामुखा निमज्जन्ति ।। २० ।।

* प्रेतायोदकँ सकृत्प्रसिञ्चन्त्यञ्जलिनाऽसावेतत्त उदकमिति ।। २१ ।।

* उत्तीर्णाञ्च्छुचौ देशे शाद्वलवत्युपविष्टांस्तत्रैतानपवदेयुः ।। २२ ।।

* अनवेक्षमाणा ग्राममायान्ति रीतीभूताः कनिष्ठपूर्वाः ।। २३ ।।

* निवेशनद्वारे पिचुमन्दपत्राणि विदश्याचम्योदकमग्निं गोमयं गौरसर्षपां स्तैलमा लभ्याश्मानमाक्रम्य प्रविशन्ति ।। २४ ।।

* त्रिरात्रं ब्रह्मचारिणोऽधः शायिनो न किञ्चन कर्म कु(र्यु-र्वन्ति)र्न प्रकु(र्वीरन्-र्वन्ति) ।। २५ ।।
* क्रीत्वा लब्ध्वा वा दिवैवान्नमश्नीयुरमाँग् सम् ।। २६ ।।
* प्रेताय पिण्डं दत्त्वाऽवनेजनदानप्रत्यवनेजनेषु नामग्राहम् ।। २७ ।।
* मृन्मये ताँग् रात्रीं क्षीरोदके विहायसि निदध्युः प्रेतात्रस्नाहीति ।। २८ ।।
* त्रिरात्रँ शावमाशौचम् ।। २९ ।।
* दशरात्रमित्येके ।। ३० ।।
* न स्वाध्यायमधीयीरन् ।। ३१ ।।
* नित्यानि निवर्तेरन्वैतानवर्जम् ।। ३२ ।।
* शालाग्नौ चैके ।। ३३ ।।
* अन्य एतानि कुर्युः ।। ३४ ।।
* प्रेतस्पर्शिनो ग्रामं न प्रविशेयुरानक्षत्रदर्शनात् ।। ३५ ।।
* रात्रौ चेदादित्यस्य ।। ३६ ।।
* प्रवेशनादि समानमितरैः ।। ३७ ।।
* पक्षं द्वौ वाऽऽशौचम् ।। ३८ ।।
* आचार्ये चैवम् ।। ३९ ।।
* मातामहयोश्च ।। ४० ।।
* स्त्रीणां चाप्रत्तानाम् ।। ४१ ।।
* प्रत्तानामितरे कुर्वीरन् ।। ४२ ।।
* ताश्च तेषाम् ।। ४३ ।।
* प्रोषितश्चेत्प्रेयाच्छ्रवणप्रभृतिकृतोदकाः कालशेषमासीरन् ।। ४४ ।।

* अतीतश्चेदेकरात्रं त्रिरात्रं वा ।। ४५ ।।

* अथ कामोदकान्यृत्विक् श्वशुरसखिसम्बन्धिमातुलभागिनेयानाम् ।। ४६ ।।

* प्रत्तानां च ।। ४७ ।।

* एकादश्यामयुग्मान्ब्राह्मणान्भोजयित्वा माँग् सवत् ।। ४८ ।।

* प्रेतायोद्दिश्य गामप्येके ध्नन्ति ।। ४९ ।।

* पिण्डकरणे प्रथमः पितृणां प्रेतः स्यात्पुत्रवांश्चेत् ।। ५० ।।

* निवर्तेत चतुर्थः ।। ५१ ।।

* संवत्सरं पृथगेके ।। ५२ ।।

* न्यायस्तु न चतुर्थः पिण्डो भवतीति श्रुतेः ।। ५३ ।।

* अहरहरन्नमस्मै ब्राह्मणायोदकुम्भं च दद्यात् ।। ५४ ।।

* पिण्डमप्येके निपृणन्ति ।। ५५ ।।

एकादशी कण्डिका

-: शाखापशुविधिः :-

* पशुश्चेदाप्लाव्यागामग्रेणाग्नीन्परीत्य पलाशशाखां निहन्ति ।। १ ।।

* परिव्ययणोपाकरणनियोजनप्रोक्षणान्यावृता कुर्याद्यच्चान्यत् ।। २ ।।

* परिपशव्ये हुत्वा तूष्णीमपराः पञ्च ।। ३ ।।

* वपोद्धरणं चाभिघारयेद्देवतां चादिशेत् ।। ४ ।।

* उपाकरणनियोजनप्रोक्षणेषु स्थालीपाके चैवम् ।। ५ ।।

* वपाँग् हुत्वाऽवदानान्यवद्यति ।। ६ ।।

* सर्वाणि त्रीणि पञ्च वा ।। ७ ।।
* स्थालीपाकमिश्राण्यवदानानि जुहोति ।। ८ ।।
* पश्वङ्गं दक्षिणा ।। ९ ।।
* यद्देवते तद्दैवतं यजेत्तस्मै च भागं कुर्यात्तं च ब्रूयादिममनुप्रापयेति ।। १० ।।
* नद्यन्तरे नावं कारयेन्नवा ।। ११ ।।

द्वादशी कण्डिका

-: अवकीर्णिप्रायाश्चित्तम् :-

* अथातोऽवकीर्णिप्रायश्चित्तम् ।। १ ।।
* अमावास्यायां चतुष्पथे गर्दभं पशुमालभते ।। २ ।।
* निर्ऋतिं पाकयज्ञेन यजेत ।। ३ ।।
* अप्स्ववदानहोमः ।। ४ ।।
* भूमौ पशुपुरोडाशश्रपणम् ।। ५ ।।
* तां छविं परिदधीत ।। ६ ।।
* ऊर्ध्वबालामित्येके ।। ७ ।।
* सम्वत्सरं भिक्षाचर्यं चरेत्स्वकर्म परिकीर्तयन् ।। ८ ।।
* अथापरमाज्याहुती(:)जुहोति ।। कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि कामकामाय स्वाहा । कामाभिदुग्धा(द्रुग्धो)ऽस्म्यभिदुग्धो(द्रुग्धो)ऽस्मि कामकामाय स्वाहेति ।। ९ ।।
* अथोपतिष्ठते, सं मा सिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सम्बृहस्पतिः । सं मायमग्निः सिञ्चतु प्रजया च धनेन चेति ।। १० ।।
* एतदेव प्रायश्चित्तम्।। ११ ।।

त्रयोदशी कण्डिका

-: सभाप्रवेशविधिः :-

* अथातो सभाप्रवेशनम् ।। १ ।।
* सभामभ्येति सभाङ्गिरसि नादिर्नामासि त्विषिर्नामासि तस्यै ते नम इति ।। २ ।।
* अथ प्रविशति सभा च मासमितिश्चोभे प्रजापतेर्दुहितरौ सचेतसौ । यो मा न विद्यादुव मा स तिष्ठेत्स चेतनो भवतु शँसथे जन इति ।। ३ ।।
* पर्षदमेत्य जपेदभिभूरहमागमविराडप्रतिवाश्याः । अस्याः पर्षद ईशानः सहसा सुदुष्टरो जन इति ।। ४ ।।
* स यदि मन्येत क्रुद्धोऽयमिति तमभिमन्त्रयते, या त एषा रराट्या तनूर्मन्योः क्रोधस्य नाशनी। तान्देवा ब्रह्मचारिणो विनयन्तु सुमेधसः।। द्यौरहं पृथिवी चाहं तौ ते क्रोधं नयामसि गर्भमश्वतर्यसहासाविति ।। ५ ।।
* अथ यदि मन्येत द्रुग्धोऽयमिति तमभिमन्त्रयते तां ते वाचमास्य आदत्ते हृदय आदधे यत्र यत्र निहिता वाक्तां ततस्तत आददे यदहं ब्रवीमि तत्सत्यमधरो मत्तां द्यस्वेति ।। ६ ।।
* एतदेव वशीकरणम् ।। ७ ।।

चतुर्दशी कण्डिका

-: रथारोहणविधिः :-

* अथातो रथारोहणम् ।। १ ।।
* युङ्क्तेति रथं सम्प्रेष्य युक्त इति प्रोक्ते साविराडित्येत्य चक्रे अभिमशति।। २ ।।

* रथन्तरमसीति दक्षिणम् ।। ३ ।।
* बृहदसीत्युत्तरम् ।। ४ ।।
* वामदेव्यमसीति कूबरीम्।। ५ ।।
* हस्तेनोपस्थमभिमृशति अङ्कौ न्यङ्कावभितो रथं यौ ध्वान्तं वाताग्रमनुसञ्चरन्तम्। दूरेहेतिरिन्द्रियवान्पतत्रि ते नोऽग्नयः पप्रयः पारयन्त्विति।। ६ ।।
* नमो माणिचरायेति दक्षिणं धुर्यं प्राजति ।। ७ ।।
* अप्राप्य देवताः प्रत्यवरोहेत्सम्प्रति ब्राह्मणान्मध्ये गा अभिक्रम्य पितॄन्।। ८ ।।
* न स्त्रीब्रह्मचारिणौ सारथी स्याताम् ।। ९ ।।
* मुहूर्तमतीयाय जपेदिहरतिरिहरमध्वम् ।। १० ।।
* एके मास्त्विहरतिरिति च ।। ११ ।।
* स यदि दुर्बलो रथः स्यात्तमास्थाय जपेदयं वामश्विना रथो मा दुर्गे मास्तरोरिषदिति।। १२ ।।
* स यदि भ्रश्यात्स्तम्भमुपस्पृश्य भूमिं वा जपेदेष वामश्विना रथो मा दुर्गे मास्तरोरिषदिति।। १३ ।।
* तस्य न काचनार्त्तिर्नरिष्टिर्भवति ।। १४।।
* यात्वाऽध्वानं विमुच्य रथं यवसोदके दापयेदेष उ ह वाहनस्यापन्हव इति श्रुतेः।। १५ ।।

पञ्चदशी कण्डिका

-: हस्त्यारोहणविधिः :-

* अथातो हस्त्यारोहणम् ।। १ ।।
* एत्य हस्तिनमभिमृशति हस्तियशसमसि हस्तिवर्चसमसीति।। २ ।।
* अथारोहतीन्द्रस्य त्वा वज्रेणाभितिष्ठामि स्वस्ति मा सम्पारयेति।। ३ ।।
* एतेनैवाश्वारोहणं व्याख्यातम् ।। ४ ।।
* उष्ट्रमारोक्ष्यन्नभिमन्त्रयते त्वाष्ट्रोऽसि त्वष्टृदैवत्यः स्वस्ति मा सम्पारयेति ।। ५ ।।
* रासभमारोक्ष्यन्नभिमन्त्रयते शूद्रोऽसि शूद्रजन्माग्नेयो वै द्विरेताः स्वस्ति मा सम्पारयेति ।। ६ ।।
* चतुष्पथमभिमन्त्रयते नमो रुद्राय पथिषदे स्वस्ति मा सम्पारयेति ।। ७ ।।
* नदीमुत्तरिष्यन्नभिमन्त्रयते नमो रुद्रायाप्सुषदे स्वस्ति मा सम्पारयेति ।। ८ ।।
* नावमारोक्ष्यन्नभिमन्त्रयते सुनावमिति ।। ९ ।।
* उत्तरिष्यन्नभिमन्त्रयते सुत्रामाणमिति ।। १० ।।
* वनमभिमन्त्रयते नमो रुद्राय वनसदे स्वस्ति मा सम्पारयेति ।। ११ ।।
* गिरिमभिमन्त्रयते नमो रुद्राय गिरिषदे स्वस्ति मा सम्पारयेति ।। १२ ।।
* श्मशानमभिमन्त्रयते- नमो रुद्राय पितृषदे स्वस्ति मा सम्पारयेति ।। १३ ।।
* गोष्ठमभिमन्त्रयते नमो- रुद्राय शकृत्पिण्डसदे स्वस्ति मा सम्पारयेति ।। १४ ।।
* यत्र चान्यत्रापि नमो- रुद्रायेत्यव ब्रूयाद्रुद्रो ह्येवेदँ सर्वमिति श्रुतेः ।। १५ ।।
* सिचाऽवधूतोऽभिमन्त्रयते सिगसि न वज्रोऽसि नमस्ते अस्तु मा माहिंग् सीरिति ।। १६ ।।

* स्तनयित्नुमभिमन्त्रयते- शिवा नो वर्षाः सन्तु शिवा नः सन्तु हेतयः। शिवा नस्ताः सन्तु यास्त्वँग् सृजसि वृत्रहन्निति ।। १७ ।।
* शिवां वाश्यमानामभिमन्त्रयते- शिवो नामेति ।। १८ ।।
* शकुनिं वाश्यमानमभिमन्त्रयते-हिरण्यपर्ण शकुने देवानां प्रहितङ्गम। यमदूत नमस्तेऽस्तु किन्त्वाकाक्कारिणो ब्रवीदिति ।। १९ ।।
* लक्षण्यं वृक्षमभिमन्त्रयते- मा त्वाऽशनिर्मा परशुर्मा वातो मा राजप्रेषितो दण्डः। अङ्कुरास्ते प्ररोहन्तु निवाते त्वाभिवर्षतु । अग्निष्टेमूलं मा हिंग्सीत्स्वस्ति तेऽस्तु वनस्पते स्वस्ति मेऽस्तु वनस्पत इति ।। २० ।।
* स यदि किञ्चिल्लभेत तत्प्रतिगृह्णाति द्यौस्त्वा ददातु पृथवी त्वा प्रतिगृह्णात्विति साऽस्य न ददतः क्षीयते भूयसी च प्रतिगृहीता भवति । अथ यद्योदनं लभेत तत्प्रतिगृह्य द्यौस्त्वेति तस्य द्विः प्राश्नाति-ब्रह्मा त्वाऽश्नातु ब्रह्मा त्वा प्राश्नात्विति ।। २१ ।।
* अथ यदि मन्थं लभेत तं प्रतिगृह्य द्यौस्त्वेति तस्य त्रिः प्राश्नाति- ब्रह्मा त्वाऽश्नातु ब्रह्मा त्वा प्राश्नातु ब्रह्मा त्वा पिबत्विति ।। २२ ।।
* अथातोऽधीत्याधीत्यानिराकरणं प्रतीकं मे विचक्षणं जिह्वा मे मधु यद्वचः। कर्णाभ्यां भूरिशुश्रुवे मा त्वँग् हार्षीः श्रुतं मयि। ब्रह्मणः प्रवचनमसि ब्रह्मणः प्रतिष्ठानमसि ब्रह्मकोशोऽसि सनिरसि शान्तिरस्य-निराकरणमसि ब्रह्मकोशं मे विश। वाचा त्वा पिदधामि वाचा त्वा पिदधामीति (तिष्ठ प्रतिष्ठ) स्वरकरणकण्ठ्यौरसदन्त्यौष्ठ्यग्रहण धारणोच्चारणशक्तिर्मयि भवतु आप्यायन्तु मेऽङ्गानि वाक् प्राणश्चक्षुः श्रोत्रं यशोबलम् ।। यन्मे श्रुतमधीतं तन्मे मनसि तिष्ठतु तिष्ठतु।। २३ ।।

।। इति तृतीयकाण्डं समाप्तम् ।।

पारस्करगृह्यसूत्रपरिशिष्टम्

-: वापी-कूप-तडागादि-स्थापनविधिः :-

* अथातो वापीकूपतडागारामदेवतायतनानां प्रतिष्ठापनं व्याख्यास्यामः। तत्रोदगयन आपूर्यमाणपक्षे पुण्याहे तिथिवारनक्षत्रकरणे च गुणान्विते तत्र वारुणं यवमयं चरुँग् श्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति त्वं नो अग्ने,इमम्मे वरुण,तत्त्वायामि, ये ते शतं, अयाश्चाग्ने ,उदुत्तमं , उरुँग् हि राजा वरुणस्योत्तम्भनमग्नेरनीकमिति दशर्चंग् हुत्वा स्थालीपाकस्य जुहोत्यग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा वरुणाय स्वाहा यज्ञाय स्वाहोग्राय स्वाहा भीमाय स्वाहा शतक्रतवे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहा स्वर्गाय स्वाहेति यथोक्तँ स्विष्टकृत् प्राशनान्ते जलचराणि क्षिप्त्वाऽलङ्कृत्य गां तारयित्वा पुरुषसूक्तं जपन्नाचार्याय वरं दत्वा कर्णवेष्टकौ वासाँग्सि धेनुर्दक्षिणा ततो ब्राह्मणभोजनम् ।।

-: शौचसूत्रम् :-

* अथातः शौचविधिं व्याख्यास्यामो दूरं गत्वा दूरतरं गत्वा यज्ञोपवीतँग् शिरसि दक्षिणकर्णे वा धृत्वा तृणमन्तर्धान कृत्वोपविश्याहनीत्युत्तरतो निशायां दक्षिणत उभयोः सन्ध्ययोरुदङ्मुखो नाग्नौ न गोसमीपे नाप्सु नागे वृक्षमूले चतुष्पथे गवाङ्गोष्ठे देवब्राह्मणसन्निधौ दहनभूमिं भस्माच्छन्नं देशं फालकृष्टभूमिं च वर्जयित्वा मूत्रपुरीषे कुर्यात्। ततः शिश्नं गृहीत्वो-त्थायाद्भिः शौचं गन्धलेपहरं विदध्यात् । लिङ्गे देया सकृन्मृद्वै त्रिवारं गुदे दशधा वामपाणावुभयोः सप्तवारं मृत्तिकां दद्यात्। करयोः पादयोः

सकृत्सकृदेव मृत्तिका देयेति शौचं गृहस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणां त्रिगुणं वनस्थानां चतुर्गुणं यतीनामिति।। यद्दिवा विहितं शौचं तदर्धं निशायां भवति मार्गे चेत्तदर्धमार्त्तश्चेद्यथाशक्ति कुर्यात् ।। १ ।।

* प्रक्षालितपाणिपादः शुचौ देश उपविश्य नित्यं बद्धशिखी यज्ञोपवीती प्रागुदङ्मुखो वा भूत्वा जान्वोर्मध्ये करौ कृत्वाऽशूद्रानीतोदकैर्द्विजातयो यथाक्रमं हृत्कण्ठतालुगैराचामन्ति। न तद्भिन्नोष्ठेन न विरलाङ्गुलिभिर्न तिष्ठन्नैव हसन्नापि फेनबुद्बुदयुतम्। ब्रह्मतीर्थेन त्रिः पिबेत् द्विः परिमृजेत्। ब्राह्मणस्य दक्षिणहस्ते पञ्चतीर्थानि भवन्ति । अङ्गुष्ठमूले ब्रह्मतीर्थं कनिष्ठाङ्गुलिमूले प्रजाप्रतितीर्थं तर्जन्यङ्गुष्ठमध्यमूले पितृतीर्थमङ्गुल्यग्रे देवतीर्थं मध्येऽग्नितीर्थमित्येतानि तीर्थानि भवन्ति ।। २ ।।

* प्रथमं यत्पिबति तेन ऋग्वेदं प्रीणाति द्वितीयं यत्पिबति तेन यजुर्वेदं प्रीणाति तृतीयं यत्पिबति तेन सामवेदं प्रीणाति चतुर्थं यदि पिबेत्तेनाथर्वेदेति-हासपुराणानि प्रीणाति यदङ्गुलिभ्यः स्रवति तेन नागयक्षकुबेराः सर्वे वेदाः प्रीणन्ति यत्पादाभ्युक्षणं पितरस्तेन प्रीणन्ति यन्मुखमुपस्पृशत्यग्निस्तेन प्रीणाति यन्नासिके उपस्पृशति वायुस्तेन प्रीणाति यच्चक्षुरुपस्पृशति सूर्यस्तेन प्रीणाति यच्छ्रोत्रमुपस्पृशति दिशस्तेन प्रीणन्ति यन्नाभिमुपस्पृशति ब्रह्मा तेन प्रीणाति यद्धृदयमुपस्पृशति तेन परमात्मा प्रीणाति यच्छिर उपस्पृशति रुद्रस्तेन प्रीणाति यद्बाहू उपस्पृशति विष्णुस्तेन प्रीणाति मध्यमानामिकया मुखं, तर्जन्यङ्गुष्ठेन नासिकां, मध्यमाङ्गुष्ठेन चक्षुषी, अनामिकाङ्गुष्ठेन श्रोत्रं, कनिष्ठाङ्गुष्ठेन नाभिं, हस्तेन हृदयं, सर्वाङ्गुलिभिः शिरः, इत्यसौ सर्वदेवमयो ब्राह्मणो देहिनामित्याह इत्येवं

शौचविधिं कृत्वा ब्रह्मलोके महीयते ब्रह्मलोके महीयते इत्याह भगवान् कात्यायनः ।। ३ ।।

-: नित्यस्नानसूत्रम् :-

* अथातो नित्यस्नानं नद्यादौ मृद्गोमयकुशतिलसुमनस आहृत्योदकान्तं गत्वा शुचौ देशे स्थाप्य प्रक्षाल्य पाणिपादं कुशोपग्रहो बद्धशिखी यज्ञोपवी- त्याचम्योँरुग् हीति तोयमामन्त्र्यावर्तयेद्येते शतमिति सुमित्रियान इत्यपोऽ- ञ्जलिनादाय दुर्मित्रिया इति द्वेष्यं प्रति निषिञ्चेत्कटिं बस्त्यूरू जङ्घे चरणौ करौ मृदा त्रिस्त्रिः प्रक्षाल्याचम्य नमस्योदकमालभेदङ्गानि मृदेदं विष्णुरिति सूर्याभिमुखो निमज्जेदापो अस्मानिति स्नात्वोदिदाभ्य इत्युन्मज्य निमज्योन्मज्याचम्य गोमयेन विलिम्पेन्मानस्तोक इति ततोऽभिषिञ्चेदिमम्मे वरुणेति चतुसृभिर्मापि उदुत्तममुञ्चन्त्ववभृथेत्यन्तेचैतन्निमज्योन्मज्याचम्य दर्भैः पावयेदापो हिष्ठेति तिसृभिरिदमापो हविष्मतीर्द्देवीरापो इति द्वाभ्यामपोदेवा द्रुपदादिव शन्नो देवीरपाँग् रसमपोदेवीः पुनन्तुमेति नवभिश्चित्पतिर्मेत्योङ्कारेण व्याहृतिभिर्गायत्र्या चादावन्ते चान्तर्जलेऽघमर्षणं त्रिरावर्त्तयेद्द्रुपदादि- वायङ्गौरिति वा तृचं प्राणायामं वा सशिरसमोमिति वा विष्णोर्वा स्मरणम् ।। १ ।।

-: ब्रह्मयज्ञविधिः :-

* उत्तीर्य धौते वाससी परिधाय मृदोरूकरौ प्रक्षाल्याचम्य त्रिरायम्या- सून्पुष्पाण्यम्बुमिश्राण्यूर्ध्वं क्षिप्त्वोर्ध्वबाहुः सूर्यमुदीक्षन्नुद्वयमुदुत्यं चित्रं तच्चक्षुरिति गायत्र्या च यथाशक्ति विभ्राडित्यनुवाकपुरुषसूक्तशिवसङ्क-

ल्पमण्डलब्राह्मणैरित्युपस्थाय प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कृत्योपविशेत् दर्भेषु दर्भपाणिः स्वाध्यायं च यथाशक्त्यादावारभ्य वेदम् ।। २ ।।

-: तर्पणविधिः :-

* ततस्तर्पयेद् ब्रह्माणं पूर्वं विष्णुँग् रुद्रं प्रजापतिं देवांश्छन्दाँग्सि वेदानृषीन् पुराणाचार्यान् गन्धर्वान् इतराचार्यान् सम्वत्सरं च सावयवं देवीरप्सरसो देवानुगान्नागान्सागरान्पर्वतान्सरितो मनुष्यान् यक्षान् रक्षाँग्सि पिशाचान्त्सुपर्णान् भूतानि पशून् वनस्पतीनोषधीर्भूतग्रामश्चतुर्विध-स्तृप्यतामिति ॐकारपूर्वं ततो निवीती मनुष्यान् । सनकं च सनन्दनं तृतीयं च सनातनम् । कपिलमासुरिञ्चैव वोढुं पञ्चशिखं तथा । ततोऽपसव्यं तिलमिश्रं कव्यवाहनँग् (कव्यवाडनलँग्)सोमं यममर्यमणमग्निष्वात्तान् सोमपो बर्हिषदो यमांष्टौके। यमाय धर्मराजाय मृत्यवे चान्तकाय च । वैवस्वताय कालाय सर्वभूतक्षयाय च । औदुम्बराय दध्नाय नीलाय परमेष्ठिने। वृकोदराय चित्राय चित्रगुप्ताय वै नम इति । एकैकस्य तिलैर्मिश्रांस्त्रींस्त्री-न्दद्याज्जलाञ्जलीन् । यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति। जीवत्पितृ-कोऽप्येतानन्यांश्चेतर उदीरतामङ्गिरस आयन्तु न ऊर्ज्जं वहन्ती पितृभ्यो ये चेह मधुवाता इति तृचञ्जपन् प्रसिञ्चेत्तृप्यध्वमिति त्रिर्नमो व इत्युक्त्वा मातामहानां चैवं गुरुशिष्यर्त्विग्ज्ञातिबान्धवा न तर्पिता देहाद्रुधिरं पिबन्ति वासो निष्पीड्याचम्य ब्राह्मवैष्णवरौद्र सावित्रमैत्रवारुणैस्तल्लिङ्गैरर्चयेदद्दश्रँग् हँग् स इत्युपस्थाय प्रदक्षिणीकृत्य दिशश्च देवताश्च नमस्कृत्योपविश्य ब्रह्माग्निपृथिव्योषधिवाग्वाचस्पतिविष्णुमहद्भ्योऽद्भ्योऽपाम्पतये वरुणाय

नम इति सर्वत्र सम्वर्चसेति मुखं विमृष्टे देवागातुविद इति विसर्जयेदेष स्नानविधिरेष स्नानविधिः।।

-: श्राद्धसूत्रम् :-

* अपरपक्षे श्राद्धं कुर्वीतोद्र्ध्वं वा चतुर्थ्या यदहः सम्पद्येत तदहर्ब्राह्मणानामन्त्र्य पूर्वेद्युर्वा स्नातकानेके यतीन् गृहस्थान् साधून्वा श्रोत्रियान् वृद्धाननवद्यान्स्वकर्मस्थानभावेऽपि शिष्यान्स्वाचारान् द्विर्नग्न-शुक्लविक्लिधश्यावदन्तविद्धप्रजननव्याधितव्यङ्गिश्वित्रिकुष्ठिकुनखि-वर्जमनिन्द्येनामन्त्रितो नापक्रामेदामन्त्रितो वाऽन्यदन्नं न प्रतिगृह्णी-यात्स्नाताञ्छुचीनाचान्तान्प्राङ्मुखानुपवेश्य दैवे युग्मानयुग्मान्यथाशक्ति पित्र्ये एकैकस्योदङ्मुखान्द्वौ वा दैवे त्रीन् पित्र्य एकैकमुभयत्र वा मातामहानाञ्चैवं तन्त्रं वा वैश्वदेविकम् । श्रद्धान्वितः श्राद्धं कर्वीत शाकेनापि नापरपक्षमति-क्रामेन्मासि मासि वोशनमिति श्रुतेस्तदहः शुचिरक्रोधनोऽत्वरितोऽप्रमत्तः सत्यवादी स्यादध्वमैथुनश्रमस्वाध्यायान्वर्जयेदावाहनादि वाग्यत ओपस्पर्शनादामन्त्रिताश्चैवम् ।। १ ।।

-: श्राद्धसूत्रकण्डिका :-

* दैवपूर्वंग् श्राद्धं पिण्डपितृयज्ञवदुपचारः पित्र्ये द्विगुणास्तु दर्भाः पवित्रपाणिर्दद्यादासीनः सर्वत्र प्रश्नेषु पङ्टिमूर्धन्यं पृच्छति सर्वान्वासनेषु दर्भानास्तीर्य विश्वान्देवानावाहयिष्य इति पृच्छत्यावाहयेत्यनुज्ञातो विश्वेदेवास आगतेत्यनयाऽऽवाह्यावकीर्य विश्वेदेवाः शृणुतेममिति जपित्वा पितृनावाहयिष्य इति पृच्छत्यावाहयेत्यनुज्ञात उशन्तस्तवे(स्त्वे)त्यनयाऽऽवाह्यावकीर्यायन्तु

न इति जपित्वा यज्ञियवृक्षचमसेषु पवित्रान्तर्हितेष्वेकैकस्मिन्नप आसिञ्चति शन्नो देवीरित्येकैकस्मिन्नेव तिलानावपति तिलोऽसि सोमदैवत्यो गोसवो देवनिर्मितः। प्रत्नमद्भिः पृक्तः स्वधया पितॄँल्लोकान् प्रीणाहि नः स्वाहेति सौवर्णराजतौदुम्बरखड्गमणिमयानां पात्राणामन्यतमेषु यानि वा विद्यन्ते पत्रपुटेषु वैकैकस्यैकैकेन ददाति सपवित्रेषु हस्तेषु या दिव्या आपः पयसा सम्बभूवुर्या आन्तरिक्षा उत पार्थवीर्याः। हिरण्यवर्णा यज्ञियास्ता न आपः शिवाः शँग् स्योनाः सुहवा भवन्त्वित्यसावेषतेऽर्घ इति प्रथमे पात्रे सँग् स्रवान्त्समवनीय पितृभ्यः स्थानमसीति न्युब्जं पात्रं निदधात्यत्र गन्धपुष्पधूपदीपवाससां च प्रदानम् ।। २ ।।

* उद्धृत्य घृताक्तमन्नं पृच्छत्यग्नौ करिष्य इति कुरुष्वेत्यनुज्ञातः पिण्डपितृयज्ञवद्धुत्वा हुतशेषं दत्त्वा पात्रमालभ्य जपति पृथिवी ते पात्रं द्यौरपिधानं ब्राह्मणस्य मुखे अमृते अमृतं जुहोमि स्वाहेति वैष्णव्यर्चा यजुषा वाऽङ्गुष्ठमन्नेऽवगाह्यापहता इति तिलान्प्रकीर्योष्णँग् स्विष्टमन्नं दद्याच्छक्त्या वाऽश्नत्सु जपेद्व्याहृतिपूर्वाङ्गायत्रींग् सप्रणवाँ सकृत् त्रिर्वा राक्षोघ्नीः पित्र्यमन्त्रान्पुरुषसूक्तमप्रतिरथमन्यानि च पवित्राणि तृप्तान्ज्ञात्वाऽन्नं प्रकीर्य सकृत्सकृदपो दत्वा पूर्ववद्गायत्रीञ्जपित्वा मधुमतीर्मधुमध्विति च तृप्ताः स्थेति पृच्छति तृप्ताः स्म इत्यनुज्ञातः शेषमन्नमनुज्ञाप्य सर्वमन्नमेकतोद्धृत्योच्छिष्टसमीपे दर्भेषु त्रींस्त्रीन्पिण्डानवनेज्य दद्यादाचान्तेष्वित्येक आचान्तेषूदकं पुष्पाण्यक्षतानक्षय्योदकं च दद्यादघोराः पितरः सन्तु सन्त्वित्युक्ते गोत्रं नो वर्धतां वर्धतामित्युक्ते दातारो नोऽभिवर्धन्तां वेदाः सन्ततिरेव च । श्रद्धा च नो माव्यगमद्बहुधेयं च नोऽस्त्वित्याशिषः प्रतिगृह्य

स्वधावाचनीयान्त्सपवित्रान् कुशानास्तीर्य स्वधां वाचयिष्य इति पृच्छति वाच्यतामित्यनुज्ञातः पितृभ्यः पितामहेभ्यः प्रपितामहेभ्यो मातामहेभ्यः प्रमातामहेभ्यो वृद्धप्रमातामहेभ्यश्च स्वधोच्यतामित्यस्तु स्वधेत्युच्यमाने स्वधावाचनीयेष्वपो निषिञ्चति ऊर्ज्जमित्युत्तानं पात्रं कृत्वा यथाशक्ति दक्षिणां दद्यात् ब्राह्मणेभ्यो विश्वेदेवाः प्रीयन्तामिति दैवे वाचयित्वा वाजेवाजेवतेति विसृज्यामावाजस्य इत्यनुव्रज्य प्रदक्षणीकृत्योपविशेत् ।। ३ ।।

-: एकोद्दिष्टपद्धतिः :-

* अथैकोद्दिष्टमेकोऽर्घ एकं पवित्रमेकः पिण्डो नावाहनं नाग्नौकरणं नात्र विश्वेदेवाः स्वदितमिति तृप्तिप्रश्नः। सुस्वदितमितीतरे ब्रूयुरुपतिष्ठतामित्यक्षय्यस्थानेऽभिरम्यतामिति विसर्गोऽभिरताः स्म इतीतरे ।। ४ ।।

-: सपिण्डीकरणम् :-

* ततः सम्वत्सरे पूर्णे त्रिपक्षे द्वादशाहे वा यदहर्वा वृद्धिरापद्येत चत्वारि पात्राणि सतिलगन्धोदकानि पूरयित्वा त्रीणि पितॄणामेकं प्रेतस्य। प्रेतपात्रं पितृपात्रेष्वासिञ्चति, ये समाना इति द्वाभ्याम् । एतेनैव पिण्डो व्याख्यातः। अत ऊर्ध्वं सम्वत्सरे सम्वत्सरे प्रेतायान्नं दद्यात् यस्मिन्नहनि प्रेतः स्यात् ।। ५ ।।

-: आभ्युदयिकश्राद्धप्रयोगः :-

* आभ्युदयिके प्रदक्षिणमुपचारः पूर्वाह्णे पित्र्यमन्त्रवर्जं जप ऋजवो दर्भा यवै स्तिलार्थाः सम्पन्नमिति तृप्तिप्रश्नः सुसम्पन्नमितीतरे ब्रूयुर्दधिबदरा-

क्षतमिश्राः पिण्डा नान्दीमुखान् पितृनावाहयिष्य इति पृच्छत्यावाहयेत्यनुज्ञातो नान्दीमुखाः पितरः प्रीयन्तामित्यक्षय्यस्थाने नान्दीमुखान् पितृन्वाचयिष्य इति पृच्छति वाच्यतामित्यनुज्ञातो नान्दीमुखाः पितरः पितामहाः प्रपितामहा मातामहाः प्रमातामहा वृद्धप्रमातामहाश्च प्रीयन्तामिति न स्वधां प्रयुञ्जीत युग्मानाशयेदत्र ।। ६ ।।

-: तृप्तिप्रकरणम् :-

* अथ तृप्तिर्ग्राम्याभिरोषधीभिर्मासं तृप्तिस्तदभाव आरण्याभिर्मूलफलैरोषधीभिर्वा सहान्नेनोत्तरास्तर्पयन्ति छागोस्रमेषानालभ्य क्रीत्वा लब्ध्वा वा न स्वयं मृतानाहृत्य पचेन्मासद्वयं तु मत्स्यैर्मासत्रयं तु हारिणेन चतुर औरभ्रेण पञ्च शाकुनेन षट् छागेन सप्त कौर्मेणाऽष्टौ वाराहेण नव मेषमाँग् सेन दश माहिषेणैकादश पार्षतेन सम्वत्सरं तु गव्येन पयसा पायसेन वा वार्ध्रीणसमाँग् सेन द्वादश वर्षाणि ।। ७ ।।

-: अक्षयतृप्तिप्रकरणम् :-

* अथाक्षय्यतृप्तिः खड्गमाँग् सं कालशाकं लोहच्छागमाँग् सं मधु महाशल्को वर्षासु मघाश्राद्धँ हस्तिच्छायायाञ्च, मन्त्राध्यायिनः पूताः शाखाध्यायी षडङ्गविज्ज्येष्ठसामगो गायत्रीसारमात्रोऽपि पञ्चाग्निः स्नातकस्त्रिणाचिकेतस्त्रिमधुस्त्रिसुपर्णी द्रोणपाठको ब्रह्मोढापुत्रो वागीश्वरो याज्ञिकश्च नियोज्या अभावेऽप्येकं वेदविदं पङ्क्तिमूर्धनि नियुञ्ज्यात्, आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनातीति वचनात् ।। ८ ।।

-: काम्यश्राद्धप्रकरणम् :-

* अथ काम्यानि भवन्ति स्त्रियोऽप्रतिरूपाः प्रतिपदि द्वितीयायाँग् स्त्रीजन्माश्वास्तृतीयायां चतुर्थ्यां क्षुद्रपशवः पुत्राः पञ्चम्यां द्यूतर्द्धिः षष्ठ्यां कृषिः सप्तम्यां वाणिज्यमष्टम्यामेकशफं नवम्यां दशम्यां गावः परिचारका एकादश्यां धनधान्यानि द्वादश्यां कुप्यँग् हिरण्यं ज्ञातिश्रैष्ठ्यं च त्रयोदश्यां युवानस्तत्र म्रियन्ते शस्त्रहतस्य चतुर्दश्याममावास्यायाँग् सर्वमित्यमावास्यायाँग् सर्वमिति ।। ९ ।।

-: भोजनसूत्रम् :-

* अथातः श्रुतिस्मृतीरनुसृत्य भोजनविधिं व्याख्यास्यामः। आचान्तो धृतोत्तरीयवस्त्रो धृतश्रीखण्डगन्धपुण्ड्रो भोजनशालामागत्य गोमयेनोपलिप्य शुचौ देशे विहितपीठाधिष्ठितो नित्यं प्राङ्मुखो न दक्षिणामुखो न प्रत्यङ्मुखो न विदिङ्मुखः। श्रीकामश्चेत्प्रत्यङ्मुखः सत्यकामश्चेदुदङ्मुखो यशस्काम-श्चेद्दक्षिणामुखो जीवन्मातृकवर्जं हस्तपादास्येषु पञ्चस्वार्द्रो नीवारचूर्णैर्गोमृदा भस्मनोदकेन वा मण्डलं कुर्यात्। चतुष्कोणं ब्राह्मणस्य त्रिकोणं क्षत्रियस्य मण्डलाकृति वैश्यस्य अभ्युक्षणँग् शूद्रस्य यथा चक्रायुधो विष्णुस्त्रैलोक्यं परिरक्षति। एवं मण्डलभस्मैतत्सर्वभूतानि रक्षत्विति । तत्र भूमौ विहितपात्रेऽन्ने परिविष्टे पितुन्नुस्तोषमित्यन्नँग् स्तुत्वा मानस्तोके नमो वः किरिकेभ्यो नमः शम्भवायेत्यभिमन्त्र्य प्रोक्षयेत्, सत्यन्त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातः, ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामीति सायम् । तेजोऽसि शुक्रमस्यमृतमसीति यजुषान्नमभिमृश्याग्निरश्मीत्यात्मानमग्निं ध्यात्वा भूपतये भुवनपतये भूतानां पतय

इति चित्राय चित्रगुप्ताय सर्वेभ्यो भूतेभ्यो नम इति दिवा प्रणवादिकैः स्वाहा, नमोऽन्तैर्मन्त्रैः प्रतिमन्त्रं बलीन्हरेत्, अन्तश्चरसि भूतेषु गुहायां विश्वतोमुखः। त्वं ब्रह्म त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वमोङ्कारस्त्वं विष्णोः परमं पदम्। अमृतोपस्तरणमसि स्वाहेति विष्णुमन्त्रमभिध्यायन्नाचम्यान्नममृतं ध्यायन् मौनी हस्तचापल्यादिरहितो मुखे पञ्चप्राणाहुतीर्जुहोति ।। १ ।।

* प्राणाय स्वाहाऽपानाय स्वाहा व्यानाय स्वाहा समानाय स्वाहोदानाय स्वाहेति क्रमं याज्ञवल्क्योमन्यत उदानाय स्वाहेति शौनकबौधायनौ। याज्ञवल्क्योदितक्रमो वाजसनेयिनाम्। दन्तैर्नोपस्पृशेत् । जिह्वया ग्रसेद-ङ्गुष्ठप्रदेशिनीमध्यमाभिः प्रथमामङ्गुष्ठ मध्यमानामिकाभिर्द्वितीयामङ्गुष्ठ-मनामिकाकनिष्ठि काभिस्तृतीयां कनिष्ठिकातर्जन्यङ्गुष्ठैश्चतुर्थीं सर्वाभिरङ्गुलीभिः साङ्गुष्ठाभिः पञ्चमीम्। अङ्गुष्ठानामिकाग्राह्यान्नैता आहुतय इति हारीतव्याख्यातारः। सर्वाभिरेता इति बौधायनः। मौनं त्यक्त्वा प्राक्द्रवरूपमश्नीयान्मध्ये कठिनमन्ते पुनर्द्रवाशी स्यान्मधुरं पूर्वं लवणाम्लौ मध्ये कटुतिक्तादिकान् पश्चाद्यथासुखं भुञ्जीत भुञ्जानो वामहस्तेनान्नं न स्पृशेन्न पादौ न शिरो न बस्ति न पराभोजनँग् स्पृशेदेवं यथारुचि भुक्त्वा भुक्तशेषमन्नमादाय मद्भुक्तोच्छिष्टशेषं ये भुज्यते पितरोऽधमाः। तेषामन्नं मया दत्तमक्षय्यमुपतिष्ठतु इति पितृतीर्थेन दत्त्वाऽमृतापिधानमसि स्वहेति हस्तगृहीतानामपामर्धं पीत्वार्ध्वं भूमौ निक्षिपेत्। रौरवेऽपुण्यनिलये पद्मार्बु-दनिवासिनाम्। अर्थिनाँग् सर्वभूतानामक्षय्यमुपतिष्ठत्विति, तस्माद्देशादपसृत्य गण्डूषशलाकादिभिस्तर्जनीवर्जमास्यँग् शोधयेत् ।। २ ।।

* न भार्यादर्शनेऽश्नीयान्न भार्यया सह न सन्ध्ययोर्न मध्याह्ने नार्धरात्रे नायज्ञोपवीती नार्द्रशिरा नार्द्रवासा न शयानो न ताम्रभाजने न भिन्नेन राजत-सौवर्णशङ्खस्फटिककांस्यभाजनवर्जं न लौहे न मृण्मये न सन्धि सँग् स्थिते न भुवि न पाणौ न सर्वभोजी स्यात् किञ्चद्भोज्यं परित्यजेदन्यत्र घृतपाय-सदधिसक्तुपललमधुभ्यः साध्वाचान्तो दक्षिणपादाङ्गुष्ठे पाणिं निःस्रावयेद-ङ्गुष्ठमात्रः पुरुषो अङ्गुष्ठं च समाश्रितः । ईशः सर्वस्य जगतः प्रभु प्रीणातु विश्वभुगिति श्वात्राः पीता इति नाभिमालभेत, अमृताः इत्यतः प्रागगस्त्यं वैनतेयं च शनिं च वडवानलम् । आहारपरिणामार्थं स्मरेद् भीमं पञ्चममित्युदर-मालभ्यं 'शर्यातिं च सुकन्यां च च्यवनं शक्रमश्विनौ भोजनान्ते स्मरेन्नित्यं तस्य चक्षुर्न हीयत' इति स्मृत्वा मुखशुद्धिं कुर्यान्नमो भगवते वाजसनेयाय याज्ञवल्क्याय नमो भगवते वाजसनेयाय याज्ञवल्क्याय।। ३ ।।

।। इति शम् ।।

✡